

Diagnoza stanu

1 UWARUNKOWANIA ROZWOJU TURYSTYKI NA TLE REGIONU

Na uwarunkowania rozwoju turystyki w Bolimowskim Parku Krajobrazowym ma wpływ jego położenie w zachodniej części Mazowsza. Park graniczy z dwoma miastami średniej wielkości – Skierniewicami i Żyrardowem, a w odległości 10 km znajduje się jeszcze trzecie – Łowicz. Komunikacja tych miast z Parkiem jest znakomita. Dojechać można zarówno samochodem, drogą krajową nr 70 i drogami wojewódzkimi nr 705 i 719, jak też pociągiem. Również z bardziej oddalonymi, ale jednocześnie znacznie większymi aglomeracjami: Warszawą i Łodzią, komunikacja samochodowa i kolejowa jest bardzo dobra. Z obydwu miast czas dojazdu nie przekracza 1,5 godziny. Tak łatwa dostępność podnosi atrakcyjność Parku jako miejsca wypoczynku jednodniowego, bądź weekendowego.

W odległości 30 km od Bolimowskiego Parku Krajobrazowego znajdują się trzy cenne przyrodniczo obszary chronione o znacznym potencjale turystycznym – na północnym-wschodzie Kampinoski Park Narodowy, a na południowym-zachodzie Park Krajobrazowy Wzniesień Łódzkich. Trzeci, Chojnowski Park Krajobrazowy znajduje się 40 km na wschód. Z wymienionych obszarów Kampinoski PN jest największy i położony najbliżej Warszawy, co sprawia, że jest obszarem bardzo atrakcyjnym turystycznie dla jej mieszkańców. Jednak jest to park narodowy, dlatego nie wszystkie formy spędzania wolnego czasu są w nim dozwolone. Turyści, którzy są zainteresowani chodzeniem poza szlakiem, zbieraniem grzybów (i innych płodów runa leśnego) lub łowieniem ryb muszą szukać miejsca rekreacji gdzie indziej. Natomiast Park Krajobrazowy Wzniesień Łódzkich jest znacznie mniejszy i mniej zalesiony niż Bolimowski.

Bolimowski Park Krajobrazowy posiada dogodne warunki do uprawiania turystyki kwalifikowanej, co znacząco podnosi jego atrakcyjność na tle regionu. Na rzece Rawce można organizować spływy kajakowe. Trasa ta nie jest łatwa, znajdują się na niej liczne, zwalone drzewa, rzekę charakteryzuje niemal naturalny bieg (silnie meandruje) i objęta jest ochroną rezerwatową. Jednak spływy z licznymi utrudnieniami mają obecnie wielu zwolenników. Dobre warunki są również do uprawiania turystyki konnej. Na terenie Parku znajdują się ośrodki jeździeckie, których oferta przygotowana jest zarówno dla osób, które przyjeżdżają z własnym koniem, jak i dla tych, którzy go nie mają. Dość dobre warunki są także dla turystyki rowerowej – wyznaczone są dwa szlaki rowerowe, a można w tym celu wykorzystywać także drogi publiczne o małym natężeniu ruchu. Dodatkowym aspektem zwiększającym atrakcyjność Parku jako miejsca turystyki rowerowej jest dogodny dla osób z rowerami dojazd pociągiem osobowym od strony Warszawy i Łodzi. Obszar Parku jest atrakcyjnym miejscem do uprawiania turystyki pieszej, jednak mimo istnienia formalnie oznakowanych szlaków turystycznych, brakuje nadal szlaków dobrze oznaczonych.

Kolejną przyczyną, dla której turyści odwiedzają okolice Bolimowskiego Parku Krajobrazowego są uwarunkowania kulturowe, tzn. położone w sąsiedztwie obiekty zabytkowe rangi międzynarodowej, jak park romantyczny w Arkadii oraz pałac i park

w Nieborowie. Do tych obiektów wiedzie szlak rowerowy (żółty) wraz z częściowo nakładającą się ścieżką dydaktyczną (Arkadia – Siwica – Nieborów) oraz szlak pieszy (żółty) wiodący Traktem Budnickim.

2 UWARUNKOWANIA ROZWOJU I FUNKCJONOWANIA TURYSTYKI WYNIKAJĄCE Z DOKUMENTÓW STRATEGICZNYCH I UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO – GOSPODARCZE TURYSTYKI

Większość gmin znajdujących się na terenie Bolimowskiego Parku Krajobrazowego upatruje możliwość rozwoju turystyki głównie w agroturystyce. Rolnicy, którzy decydują się otworzyć takie gospodarstwo coraz częściej mogą liczyć na pomoc gmin (promocja ośrodków agroturystycznych na terenie gminy, edukacja rolników), a także fundusze unijne. Dla poszczególnych gmin kierunki rozwoju turystyki nawiązują do następujących działań¹:

Gmina Nieborów - promowanie terenów w otoczeniu zbiorników wodnych oraz na obrzeżu otuliny Bolimowskiego Parku Krajobrazowego pod rozwój funkcji obsługi turystycznej i rekreacyjnej, w tym agroturystyki (Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Nieborów).

Gmina Bolimów - rozwój funkcji rekreacyjnej będzie realizowany między innymi przez: budowę zbiornika retencyjno-rekreacyjnego w północnej części BPK (Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Bolimów).

Gmina Puszcza Mariańska - wspieranie rozwoju rekreacji i turystyki poprzez stworzenie strategii rozwoju turystyki we współpracy z sąsiednimi gminami i Dyрекcją BPK, kreowanie „przejrzystego wizerunku turystycznego” oraz odbudowę i zagospodarowanie zbiorników małej retencji, a także rozwój infrastruktury turystyczno- rekreacyjnej (Strategia rozwoju gminy Puszcza Mariańska).

Gmina Skierniewice - jako jeden z celów strategicznych uznała poprawę jakości środowiska naturalnego celem polepszenia konkurencyjności gospodarstw rolnych i agroturystyki na rynku. Gmina planuje zrealizować ten postulat poprzez: zwiększenie szans na rozwój funkcji turystycznej gminy, rozbudowę infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej, „podniesienie wiedzy rolników”, jako potencjalnych gestorów bazy agroturystycznej (Plan rozwoju lokalnego gminy Skierniewice). Podobne stanowisko przedstawiono w Programie ochrony środowiska dla gminy Skierniewice, gdzie jako jeden z kierunków działań w celu prowadzenia polityki proekologicznej na terenie gminy wymieniono rozwój funkcji rekreacyjno-turystycznych. Rozwój regionu turystycznego, jakim w najbliższym czasie może stać się gmina, według Planu rozwoju lokalnego powinien być nastawiony na świadczenie usług agroturystycznych połączonych z aktywnym wypoczynkiem. W tym celu gmina winna podejmować działania

promocyjne ze skutecznym marketingiem mające na celu wykreowanie wizerunku gminy, jako miejsca atrakcyjnego, „ekologicznego” wypoczynku, takie jak: opracowanie i wydanie przewodnika po gminie Skierniewice, przygotowanie oferty turystycznej gminy, wspomaganie działań rolników oraz WODR w zakresie podnoszenia poziomu wiedzy rolników dotyczącej zasad prowadzenia działalności agroturystycznej oraz promocję kwater agroturystycznych.

Gmina Kowiesy wytyczyła obszary z możliwością zabudowy rekreacyjno-letniskowej we wsiach: Paplin, Ulaski, Jeruzal, Chełmce, Lisna, Budy Chojnackie, Wędrogów, Wymysłów (Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy), natomiast nie określiła innych działań strategicznych związanych z rozwojem turystyki.

Podobnie dokumenty strategiczne sporządzone dla powiatów podnoszą znaczenie BPK w zwiększeniu atrakcyjności turystycznej regionu. W Strategii dla powiatu łowickiego do głównych szans rozwoju turystyki zaliczono planowane działania w kierunku budowy ścieżek rowerowych, podejmowane przez wybrane gminy Ziemi Łowickiej oraz zaktywizowanie tzw. obszarów turystycznych, a także budowę zbiorników wykorzystywanych do celów rekreacyjnych. W Planie Rozwoju Lokalnego powiatu żyrardowskiego przewiduje się tworzenie warunków dla rozwoju kultury, sportu i turystyki poprzez realizację dwóch zadań: współdziałanie w organizowaniu imprez kulturalnych, turystycznych i sportowych oraz opracowanie programu rozwoju turystyki na terenie powiatu żyrardowskiego.

Obok podmiotów administracji lokalnej również nadleśnictwa widzą możliwość rozwoju turystyki jako szansę rozwoju, tu jednak zwracana jest szczególna uwaga na sposób ograniczenia negatywnego wpływu wypoczywających na środowisko. Działania podejmowane przez nadleśnictwa, takie jak: projektowanie nowych ścieżek dydaktycznych, czy miejsc wypoczynku, mają na celu raczej ochronę lasu, a nie zapewnienie komfortu wypoczywających oraz stworzenie dogodnych warunków dla rozwoju turystyki. Istotny jest fakt przywiązania przez nadleśnictwa dużego znaczenia do edukacji ekologicznej.

Nadleśnictwo Radziwiłłów – w Programie ochrony przyrody podjęty został problem negatywnego wpływu rozwoju turystyki na środowisko. Do głównych zagrożeń należą:

- zmniejszanie się terenów leśnych na skutek wprowadzania zabudowy i urządzeń wypoczynkowych,
- oddziaływanie infrastruktury turystycznej na stan lasów poprzez zmianę stosunków wodnych, mikroklimatu, produkcję odpadów itp.,
- wzmożony poziom zanieczyszczeń i hałasu pochodzących z transportu samochodowego,
- nadmierna penetracja terenów leśnych, powodująca wzrost zagrożenia pożarowego.

¹ Uwzględniono tylko te z dostępnych dokumentów, które bezpośrednio odnosiły się do turystyki.

Poprawę sytuacji Nadleśnictwo upatruje w podnoszeniu świadomości ekologicznej, ale także poprzez działania zmierzające do ukierunkowania i zorganizowania turystyki i rekreacji, takie jak:

- wyposażenie lasu w zorganizowane miejsca postojowe,
- urządzenie ścieżek dydaktycznych,
- oznakowanie obszarów leśnych tablicami informacyjnymi i ostrzegawczymi,
- egzekwowanie nakazów i zakazów obowiązujących na terenach leśnych.

W tym samym dokumencie postuluje się również podjęcie efektywnych działań mających na celu stworzenie relacji turystyka-ochrona przyrody na zasadzie wzajemnych korzyści. Miałyby to zostać osiągnięte poprzez tworzenie obiektów ukierunkowujących i regulujących ruch turystyczny, takich jak: ośrodki rekreacyjne, domy i działki letniskowe, działki pracownicze, szlaki turystyczne, ścieżki do jazdy konnej, ścieżki dydaktyczne.

Nadleśnictwo Grójec – w Programie ochrony przyrody porusza przede wszystkim kwestię promocji Nadleśnictwa połączonej z edukacją ekologiczną. Tak określony cel Nadleśnictwo zamierza zrealizować poprzez:

- opracowanie dla szczególnie cennych ekosystemów folderów i tablic informacyjnych,
- wydawanie informatorów o walorach i zagrożeniach lasów oraz środowiska przyrodniczego,
- utworzenie ścieżek dydaktycznych, obrazujących problematykę pracy w lasach,
- zamieszczenie na szlakach turystycznych i ścieżkach spacerowych tablic informacyjnych (np. opisujących typy siedliskowe lasu, rębnie, uprawy itd.), rozmieszczenie tych punktów zaplanować z lokalnymi władzami jak również stowarzyszeniami.

Powyższy przegląd dokumentów o charakterze strategicznym wpływających na rozwój turystyki daje budujący obraz. Samorządy lokalne dostrzegają znaczenie ich lokalizacji w granicach Bolimowskiego Parku Krajobrazowego i w tym upatrują szansę na rozwój tej sfery społeczno-gospodarczej, zwłaszcza poprzez rozwój agroturystyki. Bardzo pozytywna jest także chęć udziału w zwiększeniu nakładów na rozwój infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej, choć przy głębszej analizie nasuwa się przypuszczenie, że zadanie to na razie ma raczej charakter postulatu, niż działania realizacyjnego. Niepokój budzi łączenie tego rozwoju z rozbudową sieci zbiorników retencyjnych (zwłaszcza projektowany drugi zbiornik w Ziemiarach), co z pewnością wpłynie na zmianę środowiska przyrodniczego.

Rozwój turystyki według nadleśnictw ma charakter proedukacyjny. Konieczne jest w tym przypadku przynajmniej w tych częściach Nadleśnictw, które wchodzą w skład BPK koordynacja prac z działalnością Parku. Obecnie na terenie Parku opracowanych jest już kilkanaście ścieżek edukacyjnych, stąd główne nastawienie na tworzenie nowych winno podlegać wspólnym ustaleniom (przy opisie tych działań w Nadleśnictwie Grójec zaznacza się brak ujęcia takiego podmiotu, jakim jest BPK). Podobnie w przypadku zagospodarowania

turystycznego konieczna jest współpraca pomiędzy trzema Nadleśnictwami, Parkiem i gminami tak, aby rezultat, tj. system obsługi ruchu turystycznego miał cechy spójności, co obecnie nie jest czytelne.

3 WALORY TURYSTYCZNE BPK

O walorach turystycznych Bolimowskiego Parku Krajobrazowego decydują warunki przyrodnicze oraz pozaprzyrodnicze.

Do najcenniejszych należy meandrująca rzeka Rawka i jej dolina umożliwiająca rozwój turystyki kajakowej. Rzeka Rawka jest jedną z ostatnich w tej części Polski rzek, które zachowały niemal w całości swój naturalny charakter. O turystycznej atrakcyjności decyduje także bogactwo fitocenotyczne Puszczy Bolimowskiej. Lasy te tworzą mozaikę różnorodnych drzewostanów sosnowych z domieszką brzozy, występują licznie dorodne dęby (Uroczysko Bartnica), graby, lipy oraz klony; wiele z nich stanowi pomniki przyrody. Jako park krajobrazowy obszar Puszczy jest dostępny nie tylko wzdłuż szlaków i dróg, ale także poza nimi. Badania mieszkańców aglomeracji wskazują, że główne motywy dotyczące wyboru miejsca wypoczynku weekendowego stanowią właśnie walory przyrodnicze (65,1% odpowiedzi), w tym najwyżej oceniany jest wypoczynek w terenach leśnych (Kowalczyk A., 1993).

Do najciekawszych zbiorowisk leśnych należą grądy, dąbrowy i lasy łęgowe nieczęsto spotykane na Mazowszu. Dominują jednak bory sosnowe i mieszane sprzyjające rekreacji (płody runa leśnego).

Fot. 1. Koryto Rawki – jeden z głównych walorów Parku

Na terenie BPK poza zbiorowiskami leśnymi występują cenne biocenozy

łąkowe związane z doliną Rawki, jak również bogate florystycznie polany, takie jak Polana Siwica będąca miejscem występowania zróżnicowanej flory, miejscem występowania licznych gatunków owadów (Majecki J., Kowalski K., Lenkowski T., 1999), ostają 70 gatunków ptaków oraz licznych gatunków płazów, gadów oraz ssaków (Kucharski L., Pisarek W. 1996, Hejduk J., 1999). W jej obrębie występuje 25 zbiorowisk roślinnych, w tym zbiorowiska łąkowe, torfowiskowe, zaroślowe, szuwarowe oraz wodne. Polana Siwica stanowi jedną z ważniejszych osobliwości przyrodniczych Parku, jednak ze względu na status ochronny dostęp turystów do niej jest ograniczony do grup z przewodnikiem (Kucharski L., Kurzac M., 1999). Do równie ważnych miejsc godnych uwagi turystów należy zaliczyć także inne polany Puszczy, jak: Buczyna, Topieliska, Kierz oraz Halinowski Kierz zajęte przez zbiorowiska niskotorfowiskowe (Włodarczyk M., 1998), a także zbiorowiska wysokich torfów w rezerwacie „Kopanicha” również wymagające ostrożności odwiedzających

(wrażliwość siedlisk). Kolejnymi atrakcjami są łąki trzęślicowe na polanie Strożyska, lasy łąkowe przy polanie Dolinka oraz rzeki Rawka i Rokita stanowiące siedlisko bobra europejskiego (por. Bernat J., 1999, Jakubowska – Gabara J., Markowski J 2002).

Do obiektów podnoszących atrakcyjność turystyczną BPK należy zaliczyć obiekty o wysokich walorach kulturowych, w tym wspomniany już pałac i park w Nieborowie przyległy do granic BPK, park romantyczny w Arkadii oraz dwory i dworki wiejskie (Pytliński S., 1999), a także parki przydworskie, stare kościoły, zabytkowe młyny, cmentarze, kapliczki, krzyże przydrożne oraz ślady umocnień i okopów z I Wojny Światowej (Joachimów Mogiły, Kamion). Do osobliwości należą także aleje zabytkowe na północnych krańcach Parku, nadające szczególnego uroku w krajobrazie rolniczym Równiny Łowicko-Błońskiej.

Jak już wspomniano, na walory Parku wpływa bardzo dobra dostępność komunikacyjna i lokalizacja w sąsiedztwie takich aglomeracji miejskich, jak Warszawa czy Łódź.

Atrakcyjność BPK wpływa również na powstawanie licznych działek rekreacyjnych, zwłaszcza w Joachimowie-Mogiłach, Ziemiarach, Rudzie i Budach Grabskich, ale także Budach Zaklasztornych, gdzie letniska stanowią tzw. drugie domy i niejednokrotnie trudno odróżnić je od regularnej zabudowy mieszkaniowej.

Najsłabszym punktem BPK jest wyposażenie w zakresie infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej, co wpływa niekorzystnie na ruch wypoczywających, a także informacja turystyczna.

4 SYSTEM OBSŁUGI RUCHU TURYSTYCZNEGO – ISTNIEJĄCA INFRASTRUKTURA

Ruch turystyczny na obszarze BPK nawiązuje do walorów przyrodniczych, a także istniejącej infrastruktury rekreacyjno – turystycznej.

Obecnie na terenie BPK przebiegają cztery oznakowane szlaki turystyczne PTTK:

- jeden szlak pieszy – zielony (SK1343z);
- jeden szlak pieszy (żółty);
- dwa szlaki rowerowe (żółty i niebieski),

oraz szlaki nieoznakowane, określane jako projektowane:

- dwa piesze (czerwony i niebieski);
- dwa piesze lub rowerowe (niebieski i czarny);
- dwa rowerowe (zielony i czerwony).

W stosunku do Planu ochrony z 1998 r. nastąpiła zmiana względem przebiegu tras turystycznych. Przede wszystkim zaprzestano renowacji szlaku czerwonego Walk nad Bzurą

ze względu na znikome użytkowanie (Dyrekcja BPK – informacja ustna). Natomiast szlak żółty pieszy wiodący Drogą Łowicką do Nieborowa, częściowo pokrywa się ze szlakiem rowerowym nie uległ zmianie. Jednocześnie, wprowadzono szlak zielony biegnący z Radziejowic do Popielarni i dalej przez Budy Grabskie do stacji kolejowej Skierniewice Rawka (przy wykorzystaniu propozycji L. Herza). Wraz z sześcioma kolejnymi proponowanymi szlakami układ ten tworzy bogatą sieć obejmującą wszystkie najciekawsze fragmenty BPK. Poniżej przedstawiono ich charakterystykę wraz z oceną poszczególnych szlaków.

4.1 Turystyka krajoznawcza

Szlak pieszy zielony (oznaczenie PTTK SK1343z) ma długość ogółem około 53 km (Skierniewice Rawka PKP - Radziejowice), natomiast odcinek przechodzący przez teren Bolimowskiego Parku Krajobrazowego ma długość około 38 km (Skierniewice Rawka PKP - Józefów). Szlak można podzielić na mniejsze odcinki, gdyż w wielu miejscowościach na trasie znajdują się przystanki PKS. Szlak rozpoczyna się na stacji PKP Skierniewice - Rawka (na trasie Warszawa- Skierniewice - łatwa dostępność komunikacyjna), która stanowi węzeł szlaków: żółtego Boguszyce - Łowicz, żółtego rowerowego Skierniewice Rawka PKP - Nieborów oraz niebieskiego projektowanego Bolimów- Kamion.

Atrakcyjność: szlak przebiega przez szereg różnych zbiorowisk roślinnych we wschodniej części Puszczy Bolimowskiej. Ten fragment Parku jest bardzo zróżnicowany pod względem przyrodniczym (bogata flora, fauna, zróżnicowane lasy). Na trasie można zaobserwować tradycyjne, często drewniane zabudowania. Atrakcyjność szlaku podkreślają takie obiekty, jak: pomniki przyrody, stary młyn na rzece Rawce (Ruda), leśniczówki i gajówki (Guzów, Ulaski, Wilczy Kierz, Tartak Bolimowski, Prochowy Młynek), kapliczki, miejsca pamięci narodowej.

Utrudnienia: Szlak nie jest jednak odpowiednio oznaczony, na znacznych fragmentach trasy w ogóle brak jest oznaczeń lub oznaczenia są słabo czytelne, wręcz niewidoczne (wyblakłe), czasem mylące, bo stanowią oznaczenia szlaków już nieistniejących, nie zaś aktualnych, a do tego często kolor zielony wygląda raczej jak niebieski. Na fragmencie gdzie szlak zielony pokrywa się z żółtym oznaczenia nie są jasne, np. przez długi odcinek oznaczenia są wyłącznie żółte (rejon Bud Grabskich). Brak tablic i oznaczeń historycznych traktów (Trakt Miedniewicki, Józefowska Droga) powoduje łatwą utratę orientacji, co przy tak długim przebiegu szlaku (38 km) może wiązać się z niebezpieczeństwem zagubienia. Ponadto,

Fot. 2. Na zielonym szlaku

wzdłuż całej trasy brak urządzeń sprzyjających odpoczynkowi, jak ławki, wiaty, ale także podstawowych elementów infrastruktury, jak śmietniki.

Szlak pieszy żółty ma ogółem około 70 km (Boguszyce – Rawa Mazowiecka - Nowy Karolinów - Łowicz), natomiast odcinek przechodzący przez teren Bolimowskiego Parku Krajobrazowego ma długość około 27 km (Nowy Karolinów- Zygmuntów). Szlak można podzielić na kilka mniejszych odcinków ze względu na istniejące przystanki PKS. Szlak przebiega przez zachodnią część Bolimowskiego Parku Krajobrazowego. Na niemal całej długości w Parku przebiega on przez tereny leśne.

Atrakcyjność - obszar ten charakteryzuje się zróżnicowaną fauną i florą oraz różnorodnymi zbiorowiskami roślinnymi. Na trasie występują interesujące obiekty przyrodnicze, jak rezerwat „Kopanicha”, pomniki przyrody, stawy śródleśne oraz obiekty kulturowe, wśród których przede wszystkim należy wymienić zespół pałacowo-parkowy w Nieborowie oraz park romantyczny w Arkadii (poza granicą BPK). Ponadto, na trasie znajduje się stary młyn na Rawce oraz zabytkowe aleje drzew.

Utrudnienia - Szlak jest dobrze oznaczony na odcinku Nieborów - Budy Grabskie, ale dalej do Wycześniaka oznaczenia są wyblakłe i występują sporadycznie; zorientować się w terenie pomagają oznaczenie dróg pożarowych - tu numer 8. Brak jest tablic i oznaczeń traktów historycznych (Trakt Budnicki, Łowicki). Wzdłuż całej trasy brak urządzeń sprzyjających odpoczynkowi, jak ławki, wiaty turystyczne, ale także podstawowych elementów infrastruktury, jak śmietniki.

Fot. 3. Słabe oznakowanie szlaków w BPK

4.2 Ścieżki dydaktyczne

Ogółem na terenie BPK znajduje się 16 ścieżek dydaktycznych – 15 opracowanych przez pracowników Dyrekcji Bolimowskiego Parku Krajobrazowego, natomiast 1 przez Nadleśnictwo Radziwiłłów. Osiem ścieżek opracowano do roku 1995, a kolejnych osiem powstało w latach 1995-1999. Ścieżki proponowane są do zwiedzania wraz z przewodnikiem – w domyśle pracownikiem Parku, mimo istnienia grupy przewodników regionalnych wywodzących się z lokalnych mieszkańców, brakuje informacji na temat możliwości skorzystania z ich usług. Szczegółowa charakterystyka ścieżek przedstawiona jest poniżej, zestawienie głównych ich cech zawiera natomiast tabela 1.

(1.) Ścieżka dydaktyczna „Ruda-Chlebacz”

Gmina - Skierniewice

Długość - 3 km

Liczba przystanków - 4

1. łąg olszowy,
2. wiata turystyczna,
3. „dzicze paprzysko”,
4. bór sosnowy.

Opiekun ścieżki² – Bolimowski Park Krajobrazowy wraz z Nadleśnictwem Skierniewice

Materiały informacyjne – Opis i mapa w broszurze Ścieżki Przyrodnicze Bolimowskiego Parku Krajobrazowego (Bernat J.,1995), tu także zawarta mapa ścieżki, jednak informacje dotyczące jej wyposażenia są już nieaktualne. Wzmianka w informatorze wydanym przez Regionalną Dyрекję Lasów Państwowych w Łodzi o obiektach edukacyjnych zawiera znikome informacje (opiekun, liczba przystanków, długość, czas i temat podstawowy ścieżki). Krótki opis rezerwatu oraz jego dostępności zawiera również przewodnik (Nastuszonek W., 1985).

Oznaczenie w terenie - brak

Czas przejścia - 50 minut

Charakterystyka - Ścieżka przechodzi najpierw przez krótki odcinek między Rawką a Rudą (w Rudzie zabytek - grodzisko stożkowe), a potem przez tereny zalewowe rzeki wokół rezerwatu „Ruda-Chlebacz”, przez bory, wilgotne lasy olszowe o specyficznej budowie oraz łąg olszowy. Celem jej utworzenia było stworzenie możliwości poznania jednego z nielicznych w Puszczy Bolimowskiej fragmentu naturalnych, wilgotnych lasów liściastych (unikalna flora i fauna) oraz siedlisk borowych po bagienne. Na trasie znajduje się miejsce bytowania dzików oraz ostoja wielu zwierząt. Ścieżka tworzy pętlę. Pierwotnie postawiono tablicę edukacyjną, która została zniszczona. Brak parkingów i miejsc wypoczynkowych.

(2.) Ścieżka dydaktyczna „Dolina Rawki”

Gmina - Skierniewice, Bolimów

Długość - 5 km (wariant I), 7 km (wariant II), 12 km (wariant III)

Liczba przystanków - 3 (wariant I), 5 (wariant II), 11 (wariant III)

1. most na rzece Rawce,
2. dolina Rawki,

3. meandry rzeki,
4. Rokita śródleśny strumień,
5. wieś Budy Grabskie,
6. malownicza rzeka Korabiewka,
7. Grabie,
8. dolina Grabinki,
9. bobry,
10. rezerwat „Kopanicha” I,
11. rezerwat „Kopanicha” II.

Opiekun ścieżki - Bolimowski Park Krajobrazowy wraz z Nadleśnictwem Skierniewice

Materiały informacyjne – Opis i mapa w broszurze Ścieżki Przyrodnicze Bolimowskiego Parku Krajobrazowego (Bernat J., 1995), tu także zawarta mapa ścieżki. Opis odcinka Rawka – Grabie - Budy Grabskie jako trasy turystycznej w broszurze „Bolimów i Puszcza Bolimowska” (Herz L., 1975). Wzmianka w informatorze wydany przez Regionalną Dyрекcyję Lasów Państwowych w Łodzi o obiektach edukacyjnych zawiera znikome informacje z uzupełnieniem na stronie www.lasy.com.pl/radziwiłłów (przystanki na trasie).

Oznaczenie w terenie - brak

Charakterystyka - Ścieżka przechodzi przez malownicze krajobrazy doliny Rawki, a następnie obok rezerwatu „Kopanicha”. Celem jej utworzenia było pokazanie meandrującej rzeki Rawki oraz różnorodności szaty roślinnej wilgotnych i bagiennych lasów liściastych, a także bogatej fauny. Ścieżka tworzy pętlę. Brak tablic, parkingów oraz miejsc wypoczynku.

(3.) Ścieżka dydaktyczna „Jesionka - Łubno”

Gmina - Wiskitki

Długość - 9 km

Liczba przystanków - 7

1. pomnik przyrody - rozłożysty dąb,
2. bór sosnowy a las mieszany,
3. śródleśna łąka i jej roślinność,

Fot. 4. Ścieżka przez łąki w dolinie Rawki

² Za opiekuna ścieżki przyjęto instytucję, która wytyczyła ścieżkę, a następnie ją znakuje i finansuje.

4. modrzewie,
5. olsy,
6. rzeka Nida,
7. zabytki budownictwa wiejskiego,
8. zróżnicowane łąki.

Opiekun ścieżki - Bolimowski Park Krajobrazowy

Materiały informacyjne- Wzmianka w informatorze wydanym przez Regionalną Dyрекcję Lasów Państwowych w Łodzi o obiektach edukacyjnych zawiera znikome informacje.

Oznaczenie w terenie - brak (na fragmencie przechodzącym przez Uroczysko Ulaski oznakowania zielonego szlaku)

Charakterystyka - Ścieżka znajduje się w północno-wschodniej części Parku, niedaleko Żyrardowa na terenach Puszczy Miedniewskiej. Przechodzi przez las, a dalej przez łąki w dolinie rzeki Nidy w bezpośrednim sąsiedztwie Uroczyska Ulaski. Wiedzie jednak drogą publiczną pomiędzy gospodarstwami (niektóre są atrakcyjne ze względów kulturowych, np. Łubno). Brak tablic, parkingów oraz miejsc wypoczynku.

(4.) Ścieżka dydaktyczna „Droga Łowicka”

Gmina - Skierniewice, Nieborów, Bolimów

Długość - 14 km

Liczba przystanków - 5

Opiekun ścieżki - Bolimowski Park Krajobrazowy

Materiały informacyjne – Opis w broszurze Ścieżki Przyrodnicze Bolimowskiego Parku Krajobrazowego (Bernat J., 1995), tu także zawarta mapa ścieżki. Opis roślinności wraz ze zbiorowiskami polan Puszczy Bolimowskiej w broszurze (Kucharski L., Pisarek M., 1996). Zawiera ona 4-kolorowe zdjęcia polany Siwica i 2 polany Strożyska oraz mapkę BPK z ponumerowanymi polanami, dzięki której łatwiej poruszać się po terenie. Opis Nieborowa oraz odcinka Nieborów - Siwica - Grabie jako trasy turystycznej w broszurze „Bolimów i Puszcza Bolimowska” (Herz L., 1975). Wzmianka w informatorze wydanym przez Regionalną Dyрекcję Lasów Państwowych w Łodzi o obiektach edukacyjnych zawiera znikome informacje (opiekun, liczba przystanków, długość, czas i temat podstawowy ścieżki).

Oznaczenie w terenie - oznakowania żółte (szlaku pieszego i rowerowego na odcinku Budy Grabskie – Nieborów oraz rowerowego) i niebieskie (szlaku rowerowego na odcinku Trakt Bolimowski - Polana Siwica)

Charakterystyka - Ścieżka znajduje się w północno-zachodniej części BPK, w Lesie Nieborowskim. Prowadzi w przeważającej części borami sosnowymi Traktem Łowickim

przez malownicze śródleśne łąki (z rezerwatem łąkowym „Polana Siwica”). Ścieżka nie stanowi pętli lecz jej połączenie komunikacyjne jest dobre – przystanki PKS na początku i końcu ścieżki. Brak tablic, parkingów oraz miejsc wypoczynku. Opis w broszurze Ścieżki Przyrodnicze Bolimowskiego Parku Krajobrazowego (Bernat J., 1995) zawiera informacje o lokalizacji gniazda bociana czarnego, co może negatywnie wpłynąć na utrzymanie tego stanowiska. Pokrywa się swym przebiegiem ze ścieżką nr 12 „Nieborów -Siwica - Arkadia” i nr 9 „Szlakiem Wielkich Polan”

(5.) Ścieżka dydaktyczna „Zielona Szkoła – Kopanicha – Rawka”

Gmina - Skierniewice

Długość - 8 km

Liczba przystanków - 5

1. młodnik sosnowy,
2. remiza,
3. Białe Błoto,
4. skarpa dolinna,
5. łąki w dolinie Rawki.

Opiekun ścieżki - Bolimowski Park Krajobrazowy

Materiały informacyjne - Opis w broszurze Ścieżki Przyrodnicze Bolimowskiego Parku Krajobrazowego (Bernat J., 1995), tu także zawarta mapa ścieżki. Wzmianka w informatorze wydanym przez Regionalną Dyрекcję Lasów Państwowych w Łodzi o obiektach edukacyjnych zawiera znikome informacje (opiekun, liczba przystanków, długość, czas i temat podstawowy ścieżki).

Oznaczenie w terenie - brak

Charakterystyka - Ścieżka znajduje się w centralnej części BPK. Przeznaczona przede wszystkim dla młodzieży odbywającej zajęcia dydaktyczne w Zielonej Szkole. Trasa spacerowa, umożliwi aktywny wypoczynek połączony z poznawaniem przyrody. Przechodzi przez bory Puszczy Bolimowskiej, unikalną roślinność terenów podmokłych rezerwatu „Kopanicha” oraz malowniczą dolinę Rawki. Ścieżka stanowi pętlę. Dwie tablice informacyjne przy rezerwacie „Kopanicha”. Brak parkingów i miejsc wypoczynku. Obecnie trudna do pokonania – most na Rawce zniszczony, miejscami ścieżka trudna do odnalezienia w terenie. Brak parkingu przy początku i zakończeniu ścieżki oraz miejsc wypoczynku.

(6.) Ścieżka dydaktyczna „Droga leśników”

Gmina - Skierniewice, Nowy Kawęczyn, Puszcza Mariańska

Długość - 8 km (wariant I) i 16 km (wariant II)

Liczba przystanków - nie określone

Opiekun ścieżki - Bolimowski Park Krajobrazowy

Materiały informacyjne - Opis w broszurze Ścieżki Przyrodnicze Bolimowskiego Parku Krajobrazowego (Bernat J., 1995), tu także zawarta mapa ścieżki. Opis odcinka Kamion - Ruda w przewodniku (Nastuszonek W., 1985). Wzmianka w informatorze wydany przez Regionalną Dyрекcję Lasów Państwowych w Łodzi o obiektach edukacyjnych zawiera znikome informacje (opiekun, długość, czas i temat podstawowy ścieżki).

Oznaczenie w terenie - brak

Charakterystyka - Ścieżka znajduje się w centralnej części BPK. Jej przebieg zależy od wariantu i obejmuje: Budy Grabskie „Zielona Szkoła” – Ruda – Samice - Budy Grabskie „Zielona Szkoła” (wariant I); Budy Grabskie „Zielona Szkoła” - Ruda- Kamion - Samice- Skierniewice Rawka - Budy Grabskie „Zielona Szkoła” (wariant II). Trasa umożliwia aktywny wypoczynek połączony z poznawaniem przyrody, wiedzie przez urozmaicony krajobraz: lasy, łąki, pola, tereny podmokłe, dolinę rzeki Rawki, zabytkowe wsie (Kamion, Samice). Proponowana dla rowerzystów, gdyż w dużej części prowadzi drogami asfaltowymi wiodącymi przez Samice do Rudy. Ścieżka tworzy pętlę. Brak tablic. Parking i ławy przy leśniczówce w Rudzie, brak takiego oznaczenia na mapie w broszurze.

(7.) Ścieżka dydaktyczna „Skrajem Puszczy Bolimowskiej”

Gmina - Skierniewice

Długość – 3 km

Liczba przystanków- 5

1. łąg olszowy,
2. wiata turystyczna,
3. bór sosnowy,
4. cmentarz żołnierzy niemieckich z 1914 r.

Opiekun ścieżki - Bolimowski Park Krajobrazowy

Materiały informacyjne - Opis w broszurze Ścieżki Przyrodnicze Bolimowskiego Parku Krajobrazowego (Bernat J., 1995), tu także zawarta mapa ścieżki. Opis odcinka Budy Grabskie - dolina Rawki oraz Ruda - Budy Grabskie jako trasy turystycznej w broszurze „Bolimów i Puszcza Bolimowska” (Herz L., 1975). Krótki opis rezerwatu oraz jego dostępności w przewodniku (Nastuszonek W., 1985). Wzmianka w informatorze wydany

przez Regionalną Dyрекcyję Lasów Państwowych w Łodzi o obiektach edukacyjnych zawiera znikome informacje (opiekun, liczba przystanków, długość, czas i temat podstawowy ścieżki).

Oznaczenie w terenie - brak

Charakterystyka - Ścieżka znajduje się w centralnej części BPK. Trasa wiedzie przez różne rodzaje lasów, jak bory sosnowe, czy lasy olchowe. Ścieżka przechodzi najpierw przez odcinek w dolinie rzeki Rawki, a potem przez tereny zalewowe rzeki wokół rezerwatu „Ruda-Chlebacz” przez bory, wilgotne lasy olszowe o specyficznej budowie oraz łąg olszowy. Ścieżka spacerowa, proponowana przez BPK jako ścieżka dla osób niepełnosprawnych oraz ludzi starszych, jednak obecnie brak odpowiedniej infrastruktury, a również nawierzchnia ścieżki, zwłaszcza na odcinku wiodącym przez wieś, jest trudnodostępna dla niepełnosprawnych (głębokie piaski) . Ścieżka tworzy pętlę. Tablica przy rezerwacie „Ruda-Chlebacz”. Brak parkingów, zwłaszcza udostępnionych dla niepełnosprawnych oraz miejsc wypoczynku.

(8.) Ścieżka dydaktyczna „Wędrówki po rezerwacie”

Gmina - Puszcza Mariańska

Długość - 1,5 km (wariant I) i 2 km (wariant II)

Liczba przystanków - 8 (wariant I), 11 (wariant II)

1. informacja o rezerwacie przyrody „Puszcza Mariańska”,
2. rodzaje lasów: iglaste bory, liściaste lasy,
3. dziwy przyrody,
4. słuchamy śpiewu ptaków,
5. woda w lesie,
6. drzewa dziuplaste,
7. życie leśnych mrówek - ciekawostki,
8. co nam ten las daje, a co chce w zamian (wariant I),
9. życie drzew,
10. zwierzęta w naszych lasach,
11. budowa piętrowa lasu” (wariant II).

Opiekun ścieżki - Nadleśnictwo Radziwiłłów

Materiały informacyjne - Dokładny opis w informatorze wydanym przez Regionalną Dyрекcyję Lasów Państwowych w Łodzi o obiektach edukacyjnych. Szczegółowy opis zagadnień poruszanych na przystankach (brak lokalizacji w terenie), ale charakterystyka ścieżki mało konkretna i nieobiektywna (zachwalanie Nadleśnictwa, zamiast rzetelnego opisu

walorów ścieżki). Trasa jest zaznaczona na mapie leśnej (nieczytelna). Opis miejscowości Puszcza Mariańska oraz odcinka Sucha Żyrardowska - Puszcza Mariańska - Jesionka jako trasy turystycznej w broszurze „Żyrardów i Puszcza Wiskicka” (Herz L., 1975).

Oznaczenie w terenie - 11 słupków przystankowych, które jednak są słabo widoczne w terenie.

Charakterystyka - Ścieżka przechodzi przez najciekawsze miejsca rezerwatu „Puszcza Mariańska”. Trasa stworzona w celu umożliwienia turystom poznania typowych dla Krainy Mazowieckiej leśnych zbiorowisk roślinnych oraz bogatej flory. Ścieżka ma charakter otwarty. Znajdują się na niej 2 tablice informacyjne przy wejściu oraz 2 tablice edukacyjne na ścieżce. Brak parkingu oraz miejsc wypoczynku przy drodze Skierniewice – Żyrardów, od której można dotrzeć do ścieżki.

(9.) Ścieżka dydaktyczna „Szlakiem Wielkich Polan”

Gmina - Skierniewice, Bolimów, Nieborów

Długość- 15 km

Liczba przystanków - 7

1. łąki w dolinie Rawki,
2. polana „Buczyna”,
3. polana „Topielska”,
4. polana „Strożyska”,
5. polana „Kierz”,
6. polana „Siwica”,
7. polana „Dolinka”.

Opiekun ścieżki - Bolimowski Park Krajobrazowy

Materiały informacyjne - Dokładny opis w broszurze „Szlakiem Polan Puszczy Bolimowskiej” (Kucharski L., Kurzac M., 1999). Zawiera ona opis przystanków na trasie, ciekawostki, opis fauny, flory oraz informacje dotyczące zbiorowisk roślinnych, a także aspektów kulturowych. Załączona jest mapa z oznaczoną trasą. Wzmianka w informatorze wydanym przez Regionalną Dyрекcję Lasów Państwowych w Łodzi o obiektach edukacyjnych zawiera znikome informacje.

Oznaczenie w terenie – ścieżka pokrywa się ze szlakiem rowerowym żółtym (na odcinku Budy Grabskie - Nieborów) oraz niebieskim (szlak rowerowy na odcinku Trakt Bolimowski - Polana Siwica).

Charakterystyka - Ścieżka przecina Las Nieborowski przechodząc przez najcenniejsze polany śródleśne BPK. Trasa fragmentami wytyczona jest w bezpośrednim sąsiedztwie

rezerwatu „Siwica” oraz rezerwatu „Kopanicha”. W pierwszym odcinku przecina rzekę Rawkę. Poszczególne przystanki omawiają następujące kwestie: gatunki wodne, zróżnicowanie roślinności łąk, roślinność w dolinie rzeki, roślinność torfowisk, negatywne skutki osuszania torfowisk, sukcesji na torfowisku, wpływ obniżenia poziomu wód gruntowych na roślinność torfowiskową, chronione gatunki roślin, bogactwo i geneza powstania łąk trzęślicowych, wpływ form użytkowania na roślinność łąk, bogactwo polany, skutki zaprzestania koszenia łąk, rola torfu w gospodarce człowieka, struktura i wymagania łągu. Ścieżka nie tworzy pętli. Pokrywa się swym przebiegiem ze ścieżką nr 12 „Nieborów - Siwica - Arkadia” i nr 4 „Droga Łowicka”. Brak tablic i miejsc wypoczynku, dostępny parking w Nieborowie.

(10.) Ścieżka dydaktyczna „Szlakiem osadników leśnych”

Gmina - Wiskitki, Puszcza Mariańska, Bolimów

Długość - 10 km

Liczba przystanków - 7

1. Polana Halinowski Kierz,
2. Tartak Bolimowski,
3. śródleśna dolina,
4. zarastający zbiornik,
5. torfowisko niskie,
6. Wilczy Kierz – murawa napiaskowa,
7. rośliny bagienne.

Opiekun ścieżki - Bolimowski Park Krajobrazowy

Materiały informacyjne - Dokładny opis w broszurze „Szlakiem Polan Puszczy Bolimowskiej” (Kucharski L., Kurzac M.). Zawiera ona opis przystanków na trasie, ciekawostki, opis fauny, flory oraz szczerkowe informacje dotyczące zbiorowisk roślinnych. Sugerowane są czynności, które powinny zostać wykonane na poszczególnych przystankach. Załączona jest także mapa z oznaczoną trasą. Wzmianka w informatorze wydanym przez Regionalną Dyрекcję Lasów Państwowych w Łodzi o obiektach edukacyjnych zawiera znikome informacje z uzupełnieniem na stronie www.lasy.com.pl/a/arttykul/ida/963 (przystanki na trasie - błędy literowe).

Oznaczenie w terenie - brak

Charakterystyka - Ścieżka wiedzie linią łamaną przez północne fragmenty Puszczy Bolimowskiej okrążając niezalesione tereny Małej Wsi i okolic. Trasa przechodzi przez malownicze polany o bogatej flory, a także przez torfowiska oraz suche murawy. Tartak Bolimowski stanowi dobre miejsce do odpoczynku. Na trasie znajdują się zbiorowiska

roślinne od wilgotnych do bardzo suchych. Poszczególne przystanki omawiają następujące kwestie: znaczenie wody w kształtowaniu się roślinności torfowiskowej, roślinność torfowisk, roślinność „psiar”, rośliny towarzyszące człowiekowi, synantropizacja, historia osadnictwa w Puszczy Bolimowskiej, roślinność łąki wilgotnej, zagospodarowanie dolin małych cieków, pasowy układ roślinności w zarastającym zbiorniku wodnym, powstawanie i kształtowanie się olesu, roślinność torfowisk niskich, wpływ obniżenia poziomu wód gruntowych na roślinność torfowiskową, konkurencja między gatunkami, rośliny miejsc suchych, rośliny muraw napiaskowych, sukcesja na wydmie, turzyce. Ścieżka nie tworzy pętli, jej dostępność komunikacyjna jest związana z przebiegiem linii PKS. Brak tablic informacyjnych. Parking, ławeczka i WC przy leśniczówce „Tartak Bolimowski” - jest to dobre miejsce na wypoczynek – brak odpowiedniego oznaczenia na mapie w broszurze.

(11.) Ścieżka dydaktyczna „Szlak żyrardowski”

Gmina - Wiskitki

Długość - 10 km

Liczba przystanków - 5

1. flora wilgotnych łąk,
2. intensywne użytkowanie a roślinność łąkowa,
3. rośliny torfowe i rośliny łąkowe,
4. oles, torfowisko przejściowe,
5. torfowisko niskie.

Opiekun ścieżki - Bolimowski Park Krajobrazowy

Materiały informacyjne - Dokładny opis w broszurze „Szlakiem Polan Puszczy Bolimowskiej” (Kucharski L., Kurzac M., 1999). Zawiera ona opis przystanków na trasie, ciekawostki, opis fauny, flory oraz szczerkowe informacje dotyczące zbiorowisk roślinnych. Sugerowane są czynności, które powinny zostać wykonane na poszczególnych przystankach. Załączona jest także mapa z oznaczoną trasą. Wzmianka w informatorze wydanym przez Regionalną Dyрекcję Lasów Państwowych w Łodzi o obiektach edukacyjnych zawiera znikome informacje z uzupełnieniem na stronie www.lasy.com.pl/a/artukul/ida/963 (przystanki na trasie - błędy literowe).

Oznaczenie w terenie - brak

Charakterystyka - Ścieżka zatacza pętlę w północno-wschodnim fragmencie Puszczy Bolimowskiej (część położona najbliżej Żyrardowa). Na początku trasy bardzo urozmaicone zespoły roślinne, a następnie bardzo uboga łąka (intensywne użytkowanie). Dalej trasa przechodzi przez torfowiska. Poszczególne przystanki omawiają następujące kwestie: roślinność łąk wilgotnych, układ warstwowy roślinności łąkowej, aspekty sezonowe, wpływ intensywnego użytkowania na roślinność łąkową, bioindykatory, zanikanie roślinności

torfowiskowej, warunki tworzenia się olsu, roślinność torfowiska przejściowego, sukcesja na torfowisku, roślinność torfowiska niskiego. Brak tablic, parkingów i urządzonych miejsc wypoczynku.

(12.) Ścieżka dydaktyczna „Nieborów – Siwica – Arkadia”

Gmina - Nieborów

Długość - 26 km

Liczba przystanków - 3

1. Nieborowskie pole,
2. Polana Siwica,
3. Arkadia.

Opiekun ścieżki - Bolimowski Park Krajobrazowy

Materiały informacyjne - Dokładny opis i mapa w broszurze „Nieborów – Siwica – Arkadia” (Pytliński S., 1999). Zawiera ona opis miejscowości, obiektów na trasie, ciekawostki, opis fauny, flory, obszerne informacje dotyczące zbiorowisk roślinnych oraz dokładny opis trasy i kolejnych przystanków. Wzmianka w informatorze wydanym przez Regionalną Dyрекję Lasów Państwowych w Łodzi o obiektach edukacyjnych zawiera znikome informacje (opiekun, liczba przystanków, długość, czas i temat podstawowy ścieżki). Opis odcinka Arkadia - Lasy Nieborowskie - Siwica jako trasy turystycznej w broszurze „Bolimów i Puszcza Bolimowska” (Herz L., 1975), ale brak informacji o walorach przyrodniczych. Opis miejscowości Nieborów i Arkadia wraz z ich dostępnością w przewodniku Nastiuszonek (1985).

Oznaczenie w terenie - brak

Charakterystyka - Ścieżka znajduje się w północno-zachodnim skraju BPK oraz częściowo wychodzi poza jego granice. Trasa przechodzi przez obszary o wielkich walorach historycznych, kulturowych i przyrodniczych: Nieborów, Arkadia oraz rezerwat Polana Siwica. W przeważającej części prowadzi lasem przez bory sosnowe. Za Chyleńcem wychodzi z terenu Lasów Nieborowskich i podąża mało atrakcyjnym odcinkiem przez wieś i dalej drogą asfaltową na północ do parku romantycznego w Arkadii. Ścieżka tworzy pętlę. Brak tablic informacyjnych. Parkingi w Nieborowie oraz w Arkadii. Brak miejsc wypoczynku (ewentualnie w samym Nieborowie).

(13.) Ścieżka dydaktyczna „Rokita ostoja bobrów”

Gmina - Skierniewice

Długość - 4 km

Liczba przystanków - 3

1. początek i koniec wycieczki,
2. nora borsuka,
3. gniazdo zimorodka.

Opiekun ścieżki - Bolimowski Park Krajobrazowy

Materiały informacyjne - Dokładny opis w broszurze „Rokita ostoja bobrów” (Bernat J., 1999), tu również mapa. Broszura zawiera: ogólne informacje na temat wpływu ekspansji człowieka na dzikie zwierzęta, wymagań i możliwości gatunków, populacji oraz bioróżnorodności, jak również ochrony przyrody. Ponadto, znajduje się tam szczegółowy opis bobrów, ich wyglądu, zachowań, trybu życia, skąd się wzięły w Polsce oraz nad samą Rawką, opis flory i fauny, życia borsuków oraz innych rzadkich gatunków zwierząt, wiele interesujących ilustracji. Wzmianka w informatorze wydanym przez Regionalną Dyрекcję Lasów Państwowych w Łodzi o obiektach edukacyjnych zawiera znikome informacje (opiekun, długość, czas i temat podstawowy ścieżki). Opis tras turystycznych wzdłuż rzeki Rawki przez Grabskie Budy w broszurze „Bolimów i Puszcza Bolimowska” (Herz L., 1975).

Oznaczenie w terenie - brak

Charakterystyka- Trasa stworzona w celu umożliwienia turystom jak najlepszej obserwacji życia bobrów prowadzi malowniczą doliną rzeki Rawki oraz jej dopływu - strugi Rokita. Nad Rokitą można zaobserwować wiele gatunków traw oraz ziół. Idąc ścieżką przy rzece widoczne są liczne pnie po ściętych przez bobry osikach. Dalej zaobserwować można nory borsuków i kolejną tamę bobrów. Ścieżka tworzy pętlę. Brak tablic informacyjnych, parkingów i miejsc wypoczynku.

(14.) Ścieżka dydaktyczna „Kręgowce lądowe polany Siwica”

Gmina - Nieborów

Długość - 5 km

Liczba przystanków - 7

1. start przy gajówce Siwica,
2. zarośnięty zbiornik,
3. łożowisko,
4. zagajnik brzoźowy,
5. kanał,
6. bagienny las olchowy,

7. bór sosnowy.

Opiekun ścieżki - Bolimowski Park Krajobrazowy

Materiały informacyjne - Dokładny opis w broszurze „Kręgowce łądowe Polany Siwica” (Hejduk J., 1999). Zawiera ona informacje na temat lokalizacji, geomorfologii, gleb, klimatu, szaty roślinnej, fauny, historii użytkowania terenu, stanu obecnego oraz planów na przyszłość, ochrony przyrody oraz terytorializmu, rozwoju i aktywności żab zielonych, a także zależności pokarmowych. Ścieżka jest dokładnie opisana: charakter i długość trasy, opis wariantu dodatkowego, zasady zachowania na ścieżce, opis fauny i flory dla każdego przystanku, sprzęt w jaki należy się zaopatrzyć. Poza tym, zawarte są ciekawe informacje dotyczące walorów ścieżki o różnych porach roku. Broszura zawiera także 8 kolorowych zdjęć, szkice oraz dodatek - listę gatunków kręgowców łądowych stwierdzonych na polanie Siwica, mapę, a dodatkowe uzupełnienie stanowi zestaw plansz przeznaczonych do ćwiczeń terenowych na polanie Siwica. Opis roślinności wraz ze zbiorowiskami polan Puszczy Bolimowskiej w broszurze „Polany Puszczy Bolimowskiej” (Kucharski L., Pisarek W., 1996). Zawiera ona 4-kolorowe zdjęcia polany Siwica oraz mapkę BPK z ponumerowanymi polanami, dzięki której łatwiej poruszać się terenie. Wzmianka w informatorze wydanym przez Regionalną Dyрекcję Lasów Państwowych w Łodzi o obiektach edukacyjnych zawiera znikome informacje (opiekun, liczba przystanków, długość, czas zwiedzania, temat podstawowy).

Oznaczenie w terenie - brak

Charakterystyka - Ścieżka wiedzie linią łamaną przez najbardziej zróżnicowane fragmenty rezerwatu „Polana Siwica” (największa ze śródleśnych polan Puszczy Bolimowskiej), a w wariantcie dodatkowym wychodzi z rezerwatu na drogę między Chyleńcem a Borowinami. Przechodzi przez zarośla wierzbowe, cieki, łąki i pastwiska, a w ostatnim odcinku wchodzi do lasu. Liczne zabagnienia, roślinność wilgociolubna. Można zobaczyć zbiorowiska torfowiskowe, łąkowe, zaroślowe, szuwały i wodne. Trasa przechodzi przez miejsca, gdzie można obserwować zwierzęta charakterystyczne dla podmokłych łąk i zarośli. Ścieżka tworzy pętlę, jest jednak słabo powiązana komunikacyjnie. Wstęp na ścieżkę dopuszczony tylko z w obecności pracownika Dyrekcji Parku lub Nadleśnictwa Skierniewice. Brak tablic informacyjnych, parkingów i miejsc wypoczynkowych.

(15.) Ścieżka dydaktyczna „Owady łądowe BPK - wycieczka entomologiczna”

Gmina - Skierniewice

Długość - 15 km

Liczba przystanków - 4

Opiekun ścieżki - Bolimowski Park Krajobrazowy

Materiały informacyjne - Dokładny opis w broszurze „Poznajemy owady łądowe Bolimowskiego Parku Krajobrazowego” (Lenkowski T., Kowalski J. K., Majecki J., 1999). Zawiera ona szczegółowy opis owadów (ogólna charakterystyka, budowa, znaczenie, rozwój,

charakterystyka wybranych rzędów) uzupełniony zdjęciami, rycinami i schematami. Opisana jest trasa wycieczki - przystanki z zaznaczeniem, na co należy zwracać uwagę, aby odnaleźć danego owada. Opis wzbogacony o ciekawostki dotyczące owadów. Załączona jest także czarno-biała mapa z oznaczoną trasą.

Oznaczenie w terenie - brak

Charakterystyka - Ścieżka wiedzie przez pola i łąki wzdłuż doliny Rawki na odcinku od Pracowni Terenowej BPK w Budach Grabskich do Grabia. Celem jej utworzenia było stworzenie możliwości poznania różnorodności gatunkowej owadów lądowych występujących w Bolimowskim Parku Krajobrazowym. Ścieżka tworzy pętlę. Brak tablic, parkingów i miejsc wypoczynku.

(16.) Ścieżka dydaktyczna „Owady wodne BPK - wycieczka entomologiczna”

Gmina - Bolimów

Długość - 4 km

Liczba przystanków - 3

1. Bolimowski Park Krajobrazowy,
2. leśnictwo Prochowy Młynek,
3. owady wodne.

Opiekun ścieżki - Bolimowski Park Krajobrazowy

Materiały informacyjne - Dokładny opis w broszurze „Poznajemy owady wodne Bolimowskiego Parku Krajobrazowego” (Lenkowski T., Kowalski J. K., Majecki J., 1999). Zawiera ona szczegółowy opis owadów (ogólna charakterystyka, systematyka, budowa, znaczenie, rozwój, charakterystyka wybranych rzędów, kiedy i jak poławiać owady wodne w ramach zajęć dydaktycznych, owady wskaźnikowe) uzupełniony zdjęciami, rycinami i schematami. Załączona jest także czarno-biała mapa z oznaczoną trasą. Sama trasa wycieczki opisana mało szczegółowo, bez zaznaczenia przystanków. Wzmianka w informatorze wydany przez Regionalną Dyрекcję Lasów Państwowych w Łodzi o obiektach edukacyjnych zawiera znikome informacje z uzupełnieniem na stronie www.lasy.com.pl/radziwiłłów (przystanki na trasie).

Oznaczenie w terenie - brak

Charakterystyka - Ścieżka położona na terenie leśnictwa Prochowy Młynek, usytuowana w okolicy miejscowości Grabie. Od leśniczówki prowadzi lasem i terenami podmokłymi do starorzeczy rzeki Rawki, a następnie doliną do rzeki Grabinki. Celem jej utworzenia było stworzenie możliwości poznania różnorodności gatunkowej owadów wodnych występujących w Bolimowskim Parku Krajobrazowym. Ścieżka ma charakter zamknięty. Brak tablic, parkingów oraz miejsc wypoczynku.

Tab. 1. Charakterystyka ścieżek dydaktycznych BPK

Nazwa ścieżki i przebieg	Długość trasy [km]	Czas przejścia [godz.]	Liczba przys-tanków	Dostępność	Atrakcyjność	Utrudnienia
(1) „Ruda-Chlebacz” Skierniewice – rezerwat Ruda-Chlebacz	3	50 min	4	przystanek MZK na ul. Domarasiewicza, łątwa trasa, drogi gruntowe	obszary o szczególnie dużych walorach i zasobach przyrodniczych, jeden z najciekawszych rezerwatów, wiele starych okazów drzew, unikalna flora i fauna (17 gatunków ślimaków!)	brak oznakowania
(2) „Dolina Rawki” Skierniewice Rawka - dolina Rawki - dolina Grabinki - dolina Rawki – Skierniewice	5 (war. I), 7 (war. II), 12 (war. III)	2,5h (war. I), 3,5h (war. II), 7h (war. III)	3 (war. I), 5 (war. II), 11 (war. III)	przystanek MZK na ul. Domarasiewicza	obszary o szczególnie dużych walorach i zasobach przyrodniczych, urozmaicony drzewostan, bogata flora i fauna, duża różnorodność siedlisk, malownicza trasa, dobre miejsca biwakowe	brak oznaczeń w terenie, ścieżka prawie na całej długości zarośnięta, nie wiadomo jaka jest droga powrotna, brak oznaczonego na mapie mostku na Rawce, ścieżka częściowo pokrywa się z innymi, ciężko odnaleźć dokładną trasę na mapie
(3) „Jesionka – Łubno” Sucha Żyrardowska - gajówka Jesionka - dolina rzeki Suchej Nidy – Łubno	9	5 – 6h	5	blisko Żyrardowa, dogodny dojazd, odcinek Żyrardów – Skierniewice - PKP, stacja Sucha Żyrardowska	prosta droga, brak miejsc atrakcyjnych na trasie, nudna	brak oznakowania w terenie
(4) „Droga Łowicka” Budy Grabskie - Trakt Łowick i- Nieborów	14	4 h	5	PKS w Budach Grabskich, PKS w Nieborowie	tereny leśne i łąkowe, można zobaczyć największe z Polan Bolimowskich - „Siwica” i „Strożyska”, zabytki Nieborowa, dobra trasa rowerowa, na najdłuższym odcinku prosta i dość monotonna	wiedzie szlakiem rowerowym, brak oznaczeń ścieżki, celem obejrzenia polan śródleśnych należy zboczyć ze szlaku, ale brak oznaczeń, w którym miejscu
(5) „Zielona szkoła – Kopanicha – Rawka” Budy Grabskie „Zielona Szkoła” - dolina Rawki - rezerwat Kopanicha - Grabski Młyn - „Zielona Szkoła”	8	4h	5	PKP Skierniewice - Rawka	główne typy zbiorowisk roślinnych w BPK, roślinność terenów podmokłych rezerwatu „Kopanicha”, możliwość kąpieli w Rawce, dobra trasa rowerowa,	brak oznaczeń
(6) „Droga leśników” Budy Grabskie „Zielona Szkoła” - Kamion - Budy Grabskie” (wariant II)	8 (war. I), 16 (war. II)	1,5h (war. I), 2,5h (war. II)	Nie określono	ze stacji PKP Skierniewice - Rawka, trasa Warszawa - Skierniewice, PKS w Kamionie	urozmaicony krajobraz, zabytkowe budownictwo wiejskie, stare młyny na Rawce, dobra trasa rowerowa, trasa fragmentami monotonna (prosta betonowa droga przez monokulturę sosnową), mało atrakcyjne odcinki drogami asfaltowymi przez wsie	niebezpieczny fragment przy drodze wojewódzkiej Warszawa - Skierniewice

Operat zagospodarowania turystycznego

<p>(7) „Skrajem Puszczy Bolimowskiej Budy Grabskie - rezerwat „Ruda-Chlebacz” - Budy Grabskie</p>	<p>1 (war. I), 3 (war. II)</p>	<p>1,5 h</p>	<p>5</p>	<p>może być dostępna dla osób niepełnosprawnych oraz osób starszych</p>	<p>malownicza dolina Rawki, rezerwat „Ruda-Chlebacz”</p>	<p>pokrywa się częściowo z innymi ścieżkami (Ruda-Chlebacz, Dolina Rawki, Rokita - ostoja bobrów), trudno oznaczyć dokładny przebieg trasy</p>
<p>(8) „Wędrówki po rezerwacie” parking przy Nadleśnictwie - Puszcza Mariańska - parking przy Nadleśnictwie</p>	<p>1,5 (war. I), 2 (war. II)</p>	<p>0,3h (war. I), 0,5h (war. II)</p>	<p>8 (war. I), 11 (war. II)</p>	<p>dogodny dojazd, przy trasie Żyrardów - Skierniewice</p>	<p>bogata fauna i flora, bardzo atrakcyjna</p>	<p>brak oznaczenia widocznego z trasy Żyrardów - Skierniewice, niewyraźne oznaczenia, łatwo się zgubić</p>
<p>(9) „Szlakiem Wielkich Polan” Budy Grabskie - łąki doliny Rawki - Nieborów</p>	<p>15</p>	<p>9h</p>	<p>7</p>	<p>PKS w Budach Grabskich, PKS w Nieborowie</p>	<p>zróżnicowana roślinność (ze względu na wilgotność i użytkowanie), malownicza dolina Rawki oraz starorzecza widoczne na pierwszych odcinkach trasy, możliwość zejścia w dolinę i zwiedzenia rezerwatu „Kopanicha”, na trasie najpiękniejsze zachowane polany w BPK</p>	<p>wiedzie szlakiem rowerowym, brak oznaczenia, trasa pokrywa się ze ścieżką Droga Łowicka i Szlakiem Wielkich Polan, brak oznakowanych miejsc, gdzie należy zbroczyć z trasy, aby zobaczyć polany</p>
<p>(10) „Szlakiem osadników leśnych” Wola Szydłowiecka - Popielarnia</p>	<p>10</p>	<p>6h</p>	<p>7</p>	<p>od PKS w Huminach do Woli Szydłowieckiej, PKS w Popielarni</p>	<p>zbiorowiska siedlisk od wilgotnych po suche., piękna łąka Tartak Bolimowski</p>	<p>brak dojazdu PKS do Woli Szydłowieckiej, brak oznaczeń</p>
<p>(11) „Szlak żyrardowski” Sucha Żyrardowska - Sokule - szlaki tzw. Rudzkiej Drogi, Benarskiej Drogi, Pałacowej Drogi - Sucha Żyrardowska</p>	<p>10</p>	<p>5h</p>	<p>5</p>	<p>łatwa dostępność (dogodne dojazdy PKS, MPK i PKP), blisko Żyrardowa</p>	<p>mozaika różnorodnych zespołów roślinnych, różne torfowiska</p>	<p>w czasie roztopów trudna do przejścia</p>
<p>(12) „Nieborów- Siwica - Arkadia” Nieborów - rezerwat „Polana Siwica” - Chyleniec - Dzierżgów - Bobrowniki - Arkadia</p>	<p>26</p>	<p>6h</p>	<p>3</p>	<p>trasa dostępna pieszo, rowerem, konno, bryczką, wozem</p>	<p>bogata i zróżnicowana szata roślinna, rezerwat łąkowo-torfowiskowy o szczególnie dużych walorach, las olchowy, polany, najlepszą porą do przejścia szlaku jest jesień, założenie parkowe w Arkadii, muzeum, park, lapidarium w Nieborowie, obszary o dużych walorach środowiska kulturowego</p>	<p>Odcinek Nieborów - Arkadia wzdłuż ruchliwej drogi asfaltowej</p>

Operat zagospodarowania turystycznego

(13) Rokita ostoja bobrów Budy Grabskie - prawy brzeg Rawki – Budy Grabskie	4	1,5h	3	blisko PTTK, PKS z Bud Grabskich albo PKP ze Skierniewic - Rawki	nad Rawką obszary o szczególnie dużych walorach i zasobach przyrodniczych, głęboko wcięty jar strugi Rokita, między Rawką a Rokitą drzewostan o dużej wartości, obserwacja różnorodności biologicznej, zwłaszcza fauny, szlak najatrakcyjniejszy w lecie, możliwość kąpieli w Rawce, dobre miejsca biwakowe	Rokita fragmentami nie prowadzi wody, trasa nieoznaczona, trudna do odnalezienia w terenie, zarośnięta
(14) Kąrowce łądowe Polany Siwica przez rezerwat „Polana Siwica”	5	1h	7	PKS - trasa Łowicz – Bolimów - przystanek Piaski, dalej 3,5 km przez Piaski i 1 km przez las; PKS - trasa Skierniewice – Łowicz - przystanek Bełchatów, dalej 4 km przez Chyleniec i las; dojazd / dojazd rowerem Drogą Łowicką z Nieborowa lub od Bud Grabskich	wiele rzadkich, chronionych i ginących roślin; różnorodność zbiorowisk, zróżnicowana fauna, szczególnie duże walory i zasoby przyrodnicze	tereny podmokłe i bagienne, niebezpieczne, rozrastające się zarośla, zakaz wstępu
(15) Owady łądowe BPK Regionalne Centrum Edukacji Ekologicznej – Grabie - RCEE	4	1	4	PKS w Budach Grabskich	obserwacja różnorodnych owadów	tereny podmokłe, brak oznaczeń, trasa częściowo zarośnięta
(16) „Owady wodne BPK” leśniczówka Prochowy Młynek - dolina Rawki - ujście rzeki Grabinki	4	3	3	dojazd PKS do Bartników (jest przystanek) i dalej 2 km do Prochowego Młynka	obserwacja owadów wodnych, ścieżka bardzo atrakcyjna, punkty widokowe	brak oznaczenia w terenie, trudna do odnalezienia, tereny okresowo zalewane (listopad - marzec), łatwo się zgubić

Jak na park krajobrazowy średniej wielkości liczba ścieżek jest imponująca, jednak ich oznaczenie i wyposażenie pozostawia wiele do życzenia w zakresie spełnienia elementarnych funkcji. Są one nieoznaczone w terenie, a jednocześnie część przewodników omawiających ich charakterystykę wskazuje na skierowanie do indywidualnego odbiorcy i samodzielnego poznawania. Konieczne jest zatem uzgodnienie strategii jak powinna być realizowana edukacja ekologiczna przy wykorzystaniu ścieżek istniejących. Warto zastanowić się także nad rozdzieleniem na ścieżki o profilu ogólnoprzyrodniczym, a jednocześnie ogólnodostępnym (dobrze oznakowane i wyposażone, dostępne dla indywidualnych turystów) oraz ścieżki o profilu *stricte* edukacyjnym, do zwiedzania wraz z przewodnikiem. Obecny układ w sytuacji, gdy nie są one oznaczone, a część się na siebie nakłada sprawia wrażenie nieco chaotyczne. Warto by było także uzgodnić tę politykę z nadleśnictwami, które realizują na tym samym obszarze własną wizję edukacji ekologicznej (wprowadzono już jedną ścieżkę dydaktyczną). Korzystne jest wypracowanie takiego przebiegu ścieżek, aby większość miała charakter pętli, zwłaszcza te dla turystów indywidualnych, tak aby rekreanci (zwłaszcza coraz częściej zmotoryzowani) mieli możliwość powrotu do pozostawionych pojazdów.

4.3 Turystyka kwalifikowana

Na obszarze BPK istnieją różnorodne formy turystyki kwalifikowanej. Sprzyjają temu warunki fizyczne, a także infrastruktura. Do tych najbardziej znaczących należą turystyka konna, rowerowa i kajakowa.

4.3.1 Turystyka konna

W obrębie Bolimowskiego Parku Krajobrazowego turystyka konna jest dość dobrze rozwinięta. Znajdują się tu cztery ośrodki jeździeckie: Stajnia „U kowala” w Nieborowie, „Tarant” w Budach Grabskich, „Huzar” w Józefowie oraz szkoła jeździecka „Cwał” w Rudzie. Ponadto, wśród gospodarstw agroturystycznych niektóre (4 potwierdzone) w swojej ofercie proponują przejażdżki konne, np. w Smolarni (tabela 2).

Tab. 2. Ośrodki jeździeckie i gospodarstwa agroturystyczne przystosowane do turystyki konnej

Lp.	Nazwa obiektu	Dostępność	Lokalizacja	Uwagi
1	Ośrodek Szkoleniowo-Wypoczynkowy Polskiego Radia „U Leśniczego”	Częściowo sezonowy. Tel.: (046) 838 02 52, 838 03 14	Joachimów - Mogiły	3 konie
2	Szkoła jazdy konnej „Cwał”, Małgorzata Prus	Całoroczny. www.cwalmprus.com, stajnia@cwalmprus.com, Tel.: (046) 83513 04 Tel. kom: 602 35 80 51	Ruda 8, 96-106 Skierniewice	9 koni nauka jazdy dla początkujących, pensjonat dla koni, przejazdy bryczką, biegi myśliwskie

Operat zagospodarowania turystycznego

3	Ośrodek jeździecki „Huzar”, Marek Samsel	Całoroczny. Tel.: (046) 8318393	Józefów	ok. 20 koni jazda konna w siodle dla dorosłych i dla dzieci, nauka jazdy konnej, kursy jeździeckie, obozy jeździeckie
4	Gospodarstwo agroturystyczne „U Przygodzkich”, Kazimierz Przygodzki	Całoroczny. Tel.: (046) 8331418 kazimierz_przygodzki@o2.pl	Budy Grabskie 57, 96-100 Skierniewice	3 konie i 2 kuce, (jazda konna 30zł/godzina)
5	Zaścianek Babie Lato	Całoroczny. Tel.: (022) 6632620 Faks (022) 6146399. www.babelato.pl wtaboryski@21slo.pol.pl	Ziemiary 56 k/ Bolimowa 99-417 Ziemiary	jazdy konne i spacery bryczkami po Puszczy Bolimowskiej, kuligi
6	Gospodarstwo agroturystyczne Smolarnia	Całoroczny. Tel. kom.: 609856432 smolarnia@op.pl	Smolarnia 1, 96-315 Wiskitki	przejażdżki konne (3 konie, 2 kucyki)
7	Ośrodek jeździecki „Tarant” Beata i Krzysztof Grabowscy	Całoroczny. Tel.: (046) 8351177. Tel. kom.: 501228921	Budy Grabskie 13a, 96-100 Skierniewice	30 koni
8	Gospodarstwo agroturystyczne, ośrodek jeździecki „Stajnie u kowala”, Roman Ciuk	Całoroczny. Fax: (046) 8385518 Tel. kom.: 502255043 Tel. kom.: 501148284 stajniaukowala@wp.pl stajniaukowala@o2.pl http://stajniaukowala.com	Nieborów 233 99 - 416 Nieborów	9 koni - jazda konna w siodle dla dorosłych i dla dzieci, nauka jazdy konnej, kursy jeździeckie, obozy jeździeckie, rajdy konne, zajeżdżanie koni pod siodło, pokazy bezstresowego ujeżdżania koni, jazda na oklep, pensjonat dla koni, przejażdżki bryczką

Na terenie Nadleśnictwa Skierniewice został dotychczas wytyczony jeden szlak konny z początkiem w ośrodku jeździeckim w Budach Grabskich, w dalszej części biegnie przez kompleks leśny (Puszcza Bolimowska i Las Nieborowski) i kończy się w Uroczysku Nieborów.

Nadleśnictwo Radziwiłłów wyznaczyło ogółem 5 szlaków konnych, w tym:

- 1 w kompleksie Puszczy Mariańskiej;
- 1 w rejonie Józefowa;
- 1 w rejonie Hipolitowa;
- 2 w rejonie Joachimowa Mogiły – których układ wzajemny daje obraz sieci szlaków do jazdy konnej.

Trasy konne są poprowadzone poprawnie, czyli w sposób nie kolizyjny ze szlakami turystycznymi oraz ścieżkami dydaktycznymi.

Fot. 5. Ośrodek jeździecki w rejonie Józefowa

4.3.2 Turystyka rowerowa

W obrębie Bolimowskiego Parku Krajobrazowego są wyznaczone 2 szlaki rowerowe: żółty i niebieski. Z obserwacji terenowych wynika, iż oznaczenie tych szlaków jest miejscami nieczytelne, czasami wyblakłe. Na niektórych odcinkach szlaki są nieprzejezdne i trudne do odnalezienia. Brak jest oznakowanych szlaków rowerowych we wschodniej i południowej części Parku.

Szlak rowerowy żółty - Skierniewice Rawka PKP – Budy Grabskie - Nieborów (ok. 20 km): od Bud Grabskich (stąd oznaczenia żółtego szlaku) szlak prowadzi przez Białe Błoto w pobliżu rezerwatu „Kopanicha”, przez Puszcę Bolimowską oraz Las Nieborowski, dalej Traktem Budnickim przez Karczew - z otwarciem widokowym na polanę Olszówka, przez Piaski do Nieborowa. Szlak powrotny z Nieborowa do Bud Grabskich prowadzi w kierunku południowym - po drodze otwarcie widokowe na polanę Siwica. W miejscu przecięcia się szlaku żółtego ze szlakiem niebieskim pojawia się błędne oznakowanie szlaków. Dalej szlak prowadzi Drogą Łowicką - na trasie pojawia się tablica informacyjna prowadząca do punktu poboru wody, „dzikiego” kąpieliska tzw. „Balatonu”. Z przewodnika turystycznego wynika, że szlak żółty prowadzi również do miejscowości Skierniewice Rawka PKP. Jak wspomniano, z obserwacji terenowych wynika, iż szlak jest miejscami nie oznakowany, brak jest tablic informacyjnych, miejsc postojowych, a odcinek Budy Grabskie - Ruda jest piaszczysty i miejscami trudny do pokonania. Ponadto, na niektórych odcinkach szlak żółty pokrywa się z wytyczonym szlakiem zielonym, co może przyczyniać się do dezorientacji turystów. Wywiady przeprowadzone ze spotkanymi rowerzystami (8 osób) wskazują na wysoki stopień zadowolenia z wytyczenia tego typu szlaku. Szlak został odnowiony w sierpniu 2006 r.

Fot. 6. Dobre oznaczenie szlaku rowerowego w rejonie Bud Grabskich

Szlak rowerowy niebieski - podobnie jest szlakiem bardzo słabo oznaczonym i trudnym do odnalezienia w terenie, brak jakichkolwiek tablic informacyjnych, oznaczony jest tylko fragmentarycznie. Ponadto, oznaczenie wprowadzone na drzewach łatwo pomylić ze znakami szlaku zielonego (kolor), choć według instrukcji znakowania szlaków turystycznych różne jest oznakowanie dla szlaków rowerowych i pieszych. Szlak niebieski przechodząc przez Bolimowski Park Krajobrazowy w większości swojej trasy pokrywa się ze szlakiem żółtym.

4.3.3 Turystyka kajakowa

Rzeka Rawka jest prawym dopływem Bzury o długości 95 km. Źródła jej znajdują się w pagórkowatej okolicy na północny- wschód od Kuluszek. Początkowo płynie na wschód, od Rawy Mazowieckiej zmieniając kierunek na północ. W górnym i środkowym odcinku płynie przez falisty teren Wysoczyzny Rawskiej. Na wysokości Starej Rawy wpływa na teren Bolimowskiego Parku Krajobrazowego, który opuszcza dopiero w okolicy Bolimowa. Niespełna 10 km na południe od stacji PKP Rawka, w pobliżu wsi Doleck, opuszcza teren pagórkowaty i wpływa na teren pradoliny. Dolina Rawki jest tutaj szersza, na tarasach występują wydmy. Dalej, po kilkunastu kilometrach uchodzi do Bzury w pobliżu wsi Kęszyce. Rawka wraz z odcinkami swych dopływów jest częściowym rezerwatem przyrody, który jest udostępniony do wykorzystania turystycznego. Formalnie na całej długości Rawka nie stanowi szlaku kajakowego PTTK. Względnie dogodne warunki do uprawiania kajakarstwa (odpowiednia wielkość i głębokość rzeki) wpłynęły na jej wykorzystanie do potrzeb tej formy turystyki.

Kajakowy spływ Rawką można uznać za trasę z pewnymi utrudnieniami, co wynika ze swoistej uciążliwości jego pokonania. Jest to związane z dużą liczą zwalonych drzew, które wymagają niekiedy bardzo częstego wysiadania z kajaka i przenoszenia go lub przeciągania przez zwalone drzewa. Jak dotąd, w niewielu miejscach utrudnienia te zostały zlikwidowane lub szlak udrożniony, co oceniono w niniejszym operacie jako cechę korzystną. Szansą na rozwój turystyki kajakowej jest bowiem ekoturystyka, wymagająca większego niż przeciętnie zaangażowania w pokonywanie tras turystycznych. Taka aktywność turystyczna sprzyja też ograniczeniu ruchu turystycznego Rawką, gdyż dla wielu osób trasa ta jest zbyt uciążliwa.

Fot. 7. Spływ Rawką jest nieco uciążliwy

Należy zwracać baczną uwagę, aby nie doprowadzić do zbytniego udrożnienia rzeki (sytuacji tej sprzyja fakt, że Rawka jest rezerwatem). O popularności tego szlaku dowodzą organizowane tu cyklicznie imprezy, np. Ogólnopolski Spływ Kajakowy „Rawka”. Wśród ośrodków udostępniających kajaki na pierwszy plan wysuwa się ośrodek Sosenska w Budach Grabskich udostępniający blisko 40 kajaków.

Rawkę można podzielić zwyczajowo na 4 etapy spływowe (informacja ustna wg prowadzących ośrodek Sosenka)³:

- Etap I – Nowy Kurzeszyn – Stara Rawa,
- Etap II – Stara Rawa – Suliszew,
- Etap III – Suliszew – Budy Grabskie ośrodek Sosenka,
- Etap IV - Budy Grabskie ośrodek Sosenka – Ziemiary.

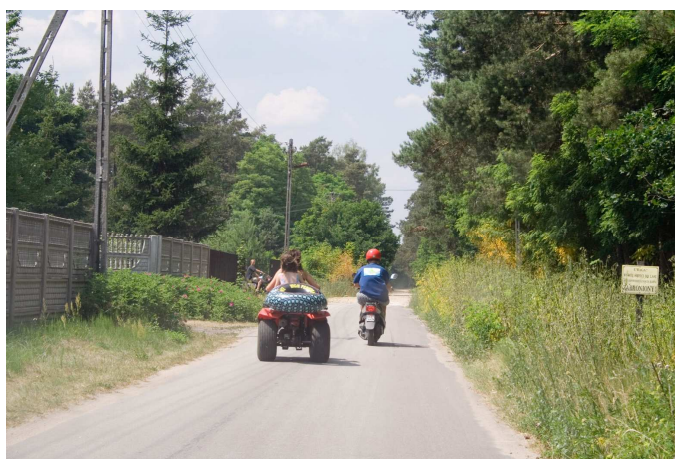
Brak infrastruktury ułatwiającej przemieszczanie się opisanymi etapami (miejsca na nocleg, kempingi) wpływa na fakt, iż najbardziej popularny odcinek spływu to Etap III i IV wiodący właśnie przez BPK.

Informacje dotyczące propozycji różnych wariantów tras (pod względem długości i uciążliwości) zawarte są na stronie www.ekoturizm.pl.

4.3.4 Inne formy turystyki aktywnej

Na terenie Bolimowskiego Parku Krajobrazowego możliwe są również inne formy aktywnej turystyki. Jedną z nich jest narciarstwo biegowe, które można uprawiać na wszystkich szlakach turystycznych. Witryna <http://www.ekoturizm.pl/bolimowski.htm> proponuje dwie trasy do narciarstwa śladowego w BPK. Pierwszy zaczyna się w Joachimowie – Mogiłach i prowadzi szlakiem zielonym. Drugi szlak zaczyna się w miejscowości Borowiny i prowadzi dawnym szlakiem czerwonym, dziś już nie istniejącym, wykorzystującym tzw. Trakt Kozacki, który przy oddziale leśnym 108 i 109 zmienia swój kierunek i dalej wiedzie szlakiem żółtym.

Niektóre gospodarstwa agroturystyczne na terenie Parku proponują różne formy turystyki aktywnej, takie jak: biegi myśliwskie, loty motolotniami, przejażdżki quadami, spływ pontonem, paintball itp. (por. ośrodek Babie Lato). Warto podkreślić, że niektóre z tych form aktywności intensywnie wpływają na walory przyrodnicze i konieczne jest ustalenie dopuszczalnych tras użytkowania, podobnie jak w przypadku tras jeździeckich. Dotyczy to przede wszystkim jazd quadami, które zgodnie z przepisami powinny poruszać się wyłącznie po drogach publicznych.

Fot. 8. Nowe formy rekreacji w BPK

³ Inne etapy spływów Rawką: Doleck – Budy Grabskie, Kamion – Budy Grabskie, Samice – Budy Grabskie, Budy Grabskie – Grabie, Budy Grabskie – Bolimów.

4.4 Urządzenia turystyczne i rekreacyjne

Na terenie Bolimowskiego Parku Krajobrazowego istnieje stosunkowo niewielki zasób urządzeń turystycznych i rekreacyjnych. Poza ośrodkami rekreacyjnymi i gospodarstwami agroturystycznymi Park jest wyjątkowo ubogo wyposażony w prawidłowo urządzone miejsca wypoczynkowe (tabela 3).

Tab. 3. Miejsca wypoczynkowe na terenie BPK

Miejscowość	Typ obiektu	Opis	Wyposażenie
Nieborów	Parking	Stan techniczny zły	brak
Las Jeruzalski – Pękoszew	Parking	Średni - całkowicie niewidoczny z drogi 70	Wiata, 4 ławy, kosz na śmieci –
Wycześniak	Parking	Brak oznaczenia, czytelny jedynie układ zatoki po południowej stronie drogi 70	Brak
Wycześniak Zajazd leśny	Miejsce wypoczynkowe	Parking tylko dla gości zajazdu	Miejsce na ognisko, ławy 3
Ruda przy drodze łowickiej	Parking	Brak oznaczenia na mapach turystycznych	Miejsce parkingowe, tablica z ławeczką
Prochowy Młynek	Parking	Błędne oznaczenie na mapie turystycznej	Parking ogrodzony tablica z ławeczką
Ruda - leśniczówka	Miejsce wypoczynkowe	Niedostateczne oznaczenie z drogi na Bartniki	2 stoły z ławami, ogrodzony parking
Ruda-Chlebacz k/ stacji benzynowej	Parking	Brak oznaczenia na mapie, brak znaku P	Miejsce parkingowe, tablica z ławeczką
Parking k/ Tartaku, Grabina	Parking	Parking związany z tartakiem odpowiednio oznaczony, wg obserwacji wykorzystywany także przez turystów	Parking ogrodzony
Parking przy drodze 705, Grabina	Parking	Parking pozbawiony znaku P	Brak
Parking leśny przy drodze 705	Parking	Parking niemal niewidoczny z drogi, brak oznaczenia	Miejsce parkingowe, wyposażenia brak
Chojniak leśniczówka	Parking	W przebudowie	Brak
Tartak Bolimowski	Parking	Brak oznaczeń wskazujących na parking leśny	Miejsce parkingowe z ławeczką
Joachimów Mogiły, cmentarz żołnierzy niemieckich	Parking	Parking związany z odwiedzaniem cmentarza żołnierzy niemieckich	Miejsce parkingowe z koszem na śmieci i kłodą drzewa służącą za miejsce do siedzenia
Senatorówka - leśniczówka	Miejsce wypoczynkowe	Stan techniczny - zły	Parking ogrodzony wyposażony w 3 ławy, 1 kosz na śmieci
Franciszków -leśniczówka	Parking	Oznaczenie wskazujące parking, brak odpowiedniego oznaczenia na mapie	Parking ogrodzony brak wyposażenia

Wśród 15 parkingów żaden nie jest wyposażony w takie urządzenia, jak: kosze na śmieci, stoły, ławy, miejsca na ognisko, sanitariaty. Infrastruktura parkingów usytuowanych tuż przy granicy Parku nie jest wystarczająca. Większość oznaczonych na mapie parkingów nie jest oznaczona w terenie lub trudna do zlokalizowania. Brak także drogowskazu do kempingu tuż przy leśniczówce Ruda. W niektórych miejscach, jak przy rezerwacie „Ruda-Chlebacz”, Tartaku Bolimowskim i Prochowym Młynku widoczne są nowe elementy wyposażenia wprowadzone przez Park w postaci zadaszanej tablicy z ławeczką.

Fot. 9. Parking przy leśniczówce Ruda

4.5 Ośrodki turystyczne i baza noclegowa

Warunki przyrodnicze i komunikacyjne w znaczącym stopniu warunkują rozmieszczenie bazy noclegowej. Ze względu na walory przyrodnicze na pierwszy plan wysuwa się dolina rzeki Rawki i odcinki ujściowe jej dopływów Korabiewki i Chojnatki. Za miejscowość węzłową należy uznać Budy Grabskie, gdzie krzyżują się główne szlaki turystyczne - rowerowe i piesze z rzeką Rawką. Pełny zestaw ośrodków turystycznych i bazy noclegowej zawiera tabela 4.

Na terenie BPK dominują następujące grupy obiektów bazy noclegowej: prywatne domki letniskowe, ośrodki campingowe oraz zajazdy (zlokalizowane w skupiskach w pobliżu rzeki Rawki i jej doliny). Najwięcej miejsc noclegowych znajduje się w indywidualnych domkach letniskowych (ok. 1200 miejsc, co stanowi 58% miejsc noclegowych), następnie w ośrodkach campingowych i namiotowych (ok. 800 miejsc - 39%), z czego ok. 440 miejsc znajduje się w ośrodkach o charakterze otwartym, a ok. 360 zamkniętym oraz zajazdach i hotelach (ok. 60 miejsc - 3%).

W obszarze opracowania znajdują się zespoły indywidualnych działek pod zabudowę letniskową na gruntach wsi:

- Joachimów–Mogiły (około 200 działek),
- Budy Grabskie (około 50 działek),
- Suliszew (30 działek - zarezerwowane w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego),
- Kamion (15 działek – zarezerwowane w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego).

Fot. 10. Kompleks letnisk w Joachimowie Mogiłach

Fot. 11. Przykładowy domek letniskowy nie nawiązujący stylem do sąsiedztwa (Żuków)

Nie wszystkie działki są zabudowane domkami rekreacyjnymi. Najwięcej ich jest w Joachimowie-Mogiłach i Budach Grabskich. Miejscowości te posiadają zespoły zabudowy letniskowej od 20 lat. Ponadto, pod zabudowę letniskową zarezerwowano tereny w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego gmin: Skierniewice (Budy Grabskie, Ruda), Bolimów (Joachimów–Mogiły), Puszcza Mariańska (Kamion, Wycześniak), Nowy Kawęczyn (Dzwonkowice, Suliszew), Kowiesy (Paplin, Ulaski, Jeruzal, Chełmce, Lisna, Budy Chojnackie, Wędrogów, Wymysłów). Tereny pod realizację obiektów turystycznych wyznaczono w gminach: Puszcza Mariańska (Kamion), Bolimów (Joachimów – Mogiły), Nieborów (Nieborów). Nie wszystkie w/w tereny zagospodarowano na cele letniskowe lub turystyczne. Zarysowującą się tendencją jest przeznaczanie na cele letniskowe terenów planowanych pod mieszkalnictwo. Zjawisko to występuje zwłaszcza na terenach przyleśnych. Wiele obiektów realizowanych w terenach mieszkaniowych lub rolnych jako budynki mieszkalne lub gospodarcze stanowi obiekty użytkowane rekreacyjnie.

Ze względu na podmiejski charakter wielu wsi w obszarze opracowania, jak również wpływ aglomeracji Warszawy i Łodzi na obszar Parku zauważalny jest fakt urbanizacji terenu. Zjawisko to nie dotyczy południowej części obszaru opracowania, gdzie przeważa zabudowa o zachowanym tradycyjnym układzie przestrzennym i architekturą. Samodzielnymi ośrodkami stają się wsie specjalizujące się niejako w zakresie obsługi turystyki i rekreacji, jak: Budy Grabskie, Kamion, Joachimów–Mogiły.

Jak wynika z powyższej analizy przeważają obiekty o charakterze sezonowym; tylko niektóre ośrodki są przystosowane są użytkowania przez cały rok. Należą do nich w chwili obecnej:

- Zajazd Leśny w Wycześniaku (10 miejsc),
- Pensjonat „Asia” w Samicach (10 miejsc),
- Szkoła jazdy konnej „Cwał” w Rudzie (5 miejsc),
- Ośrodek Jeździecki „Huzar” w Józefowie (29 miejsc),
- Ośrodek Jeździecki „Tarant” w Budach Grabskich (11 miejsc),

- Ośrodek Pracy Twórczej - Muzeum w Nieborowie i Arkadii (29 miejsc),
- NZOZ Zakład Pielęgnacyjno - Opiekuńczy w Wycześniaku (120 miejsc),
- Gospodarstwo Agroturystyczne „U Przygodzkich” w Budach Grabskich (4 miejsca),
- Zaścianek Babie Lato w Ziemiarach,
- Gospodarstwo Agroturystyczne Ewa Szwarocka w Joachimowie-Mogiłach (3 miejsca),
- Gospodarstwo Agroturystyczne „Smolarnia” w Smolarni (15 miejsc),
- Gospodarstwo agroturystyczne, ośrodek jeździecki „Stajnia u kowala” w Nieborowie (4 miejsca),
- Ośrodek Szkoleniowo – Wypoczynkowy Polskiego Radia „U Leśniczego” w Joachimowie-Mogiłach (170 miejsc).

Fot. 12. Gospodarstwo agroturystyczne

Baza noclegowa na terenie Parku reprezentuje na ogół niski i średni standard. Podniesienie standardu w ostatnich latach było związane z przekształceniami własnościowymi. Stopień wykorzystania bazy turystycznej nie jest wysoki i wynosi około 25-30% w skali roku przy pełnym wykorzystaniu miejsc w sezonie letnim. Na wzrost ruchu turystycznego niewątpliwym wpływ będzie miała budowa autostrady A2 oraz modernizacja drogi nr 8 do parametrów drogi ekspresowej.

Tab. 4. Ośrodki rekreacyjne na terenie BPK zweryfikowane w 2006 r.

Lp.	Nazwa obiektu	Dostępność	Lokalizacja	Liczba miejsc noclegowych	Dodatkowe informacje
Obiekty uwzględnione w Planie ochrony BPK z 1998 roku					
1	Letnisko i camping PPHU HEMA Henryk Marat	Sezonowy (15.04-30.11). Tel.: (046) 8385692, 601287911	Nieborów 77 99 - 416 Nieborów	86 miejsc w domkach (standard wysoki), 100 miejsc na polu namiotowym	Domki 5 os.(3 + 2) z łazienką, kuchnią i telewizorem, akceptacja zwierząt, podgrzewany basen, plac zabaw dla dzieci.
2	Ośrodek Szkoleniowo-Wypoczynkowy PGK w Warszawie URSUS	Sezonowy. Tel.: (046) 8380369, 8380375, 501568209. Fax: (046) 838 05 87	Kolonia Bolimowska-Wieś 42a	39 miejsc (standard średni i turystyczny)	Zakwaterowanie w domkach i pawilonie.
3	Ośrodek Szkoleniowo-Wypoczynkowy Polskiego Radia „U Leśniczego”	Częściowo sezonowy. Tel.: (046) 8380252, 8380314	Joachimów- Mogiły	170 miejsc (standard turystyczny), 3 konie	Zakwaterowanie w domkach i pawilonie, stołówka.
4	Ośrodek Wypoczynkowy „Sosenka”	Sezonowy. Tel.: (046) 8331493, 8328215, 604211762	Budy Grabskie 96-100 Skierniewice	70 (domki, standard turystyczny)	Pokoje 2-6 os., zaplecze gastronomiczne, pawilon sanitarny, plac zabaw, boisko, ognisko, zielone szkoły, przejażdżki konne, kajaki, możliwość kąpieli (Rawka).
5	Ośrodek wypoczynkowy „Rawka”	Sezonowy (01.05-30.09). Tel.: (046) 8331401, (042) 6742911	Budy Grabskie 120 96-100 Skierniewice	80 miejsc w 30 domkach	
6	Ośrodek Wypoczynkowy Lasów Państwowych	Sezonowy. Dostępny tylko dla właścicieli domków. Tel.: (046) 8331476	Ruda 2	320 miejsc w 80 domkach	
7	Zajazd Leśny Mariusz Sobczyński	Całoroczny. Tel.: (046) 83106220, 502963874	Wycześniak	12	Pokoje 1-2 os. z natryskiem, restauracja, drink bar, sala konferencyjna na 40 i 80 osób, parking.
8	Pensjonat „Asia”	Całoroczny. Tel.: (046) 8331486	Samice 52 96-106 Skierniewice	10 (standard wysoki)	Rowery, basen dla dzieci, przejażdżki konne (konie z innego ośrodka).
9	Ośrodek Towarzystwa Przyjaciół Dzieci	Sezonowy, dostępny tylko dla grup zorganizowanych. Tel.: (046) 8318262	Olszanka 32 96 - 330 Puszcza Mariańska	100	Organizacja kolonii letnich dla dzieci, boiska sportowe. Zakwaterowanie w budynkach.

Operat zagospodarowania turystycznego

10	Szkoła jazdy konnej „Cwał” Małgorzata Prus	Całoroczny. www.cwalmprus.com, stajnia@cwalmprus.com Tel.: (046) 8351304, 602358051	Ruda 8 96-106 Skierniewice	5 miejsc noclegowych, 9 koni	Nauka jazdy dla początkujących, pensjonat dla koni, przejazdy bryczką, biegi myśliwskie.
11	Ośrodek jeździecki „Huzar” Marek Samsel	Całoroczny. Tel.: (046) 8318393	Józefów	29 miejsc (standard wysoki)	Nocleg ze śniadaniem 50zł/os., nocleg z całodziennym wyżywieniem 70zł/os.
12	Ośrodek Pracy Twórczej - Muzeum w Nieborowie i Arkadii	Całoroczny. Tel.: (046) 8385635, 8385623. Fax: (046) 8385635	Nieborów	29 miejsc	Kawiarnia, muzeum (bilety 15 zł i 6 zł), Park w Nieborowie, Park w Arkadii (bilety 6 zł i 4 zł).
13	NZOZ Zakład Pielęgnacyjno-Opiekuńczy	Całoroczny. Tel./fax: (046) 8333015 www.wyczesniak.com.pl	Wycześniak 22 96-330 Puszcza Mariańska	120 miejsc (standard wysoki)	Turnusy rehabilitacyjne, wczasy, Zielona Szkoła, Biała Szkoła, kolonie/ rekreacja/ wakacje, szkolenia, kursokonferencje, organizowanie imprez okolicznościowych
Obiekty nieuwzględnione w Planie ochrony BPK z 1998 roku					
14	Gospodarstwo agroturystyczne „U Leśniczego”	Tel.: (046) 8380366 ulesniczego@wp.pl	Joachimów-Mogiły 49	6	Noclegi w leśniczówce
15	Agnieszka Ziółkowska Ośrodek Agroturystyczny	Tel.: (044) 7561656	Joachimów-Mogiły Jawor Kolonja 16 a 26-341 Mniszków	9 miejsc (standard turystyczny)	Atrakcje dla turystów: pieczenie chleba.
16	Gospodarstwo Agroturystyczne „U Przygodzkich”, Kazimierz Przygodzki	Całoroczny. Tel.: (046) 8331418, kazimierz_przygodzki@o2.pl	Budy Grabskie 57 96-100 Skierniewice	4 miejsca (standard średni)	Nocleg z wyżywieniem 40zł/os., kemping 10 zł, 3 konie i 2 kuce, kozy, akceptacja zwierząt, jazda konna 30 zł.
17	Restauracja „Gościniec”	Całoroczny. Tel.: (046) 8310611	96-330 Kamion	0	godziny otwarcia: poniedziałek - piątek: 10-20 sobota, niedziela: 10-20.
18	Pensjonat Łasieczniki, Jarosława i Roman Woynarowscy	Sezonowy. Tel. 603982536, 609551021, wieczorem (046) 8380261 www.lasieczniki.republika.pl	Łasieczniki 62	8 miejsc (standard wysoki)	Planowane zwiększenie liczby miejsc do 10.

Operat zagospodarowania turystycznego

19	Zaścianek Babie Lato	Całoroczny. Tel.: (022) 6632620, 0602672875, 0603777071 Fax: (022) 6146399 www.babelato.pl wtaboryski@21slo.pol.pl	Ziemiary 56 k/ Bolimowa 99-417 Bolimów	0	Loty balonem, paint ball, dyscypliny sportowo - rekreacyjne: piłka nożna, siatkówka oraz kortfball, turnieje pontonowe na stawie: we mgle, litery oraz koszykówka, jazdy konne i spacery bryczkami po Puszczy Bolimowskiej, kuligi, łyżwy, narty.
20	Gospodarstwo agroturystyczne Bożeny i Grzegorza Nadulskich	Sezonowy. Tel.: (046) 8380462	Ziemiary 45	7 (standard turystyczny)	Planowana przebudowa na obiekt całoroczny.
21	Gospodarstwo agroturystyczne, Beata Flejszer	Sezonowy Tel.: 609846309	Kolonia Wola Szydłowiecka 24	5 (standard turystyczny)	Wyżywienie we własnym zakresie.
22	Gospodarstwo Agroturystyczne, Ewa Szwarocka	Całoroczny. Tel.: (046) 8380249	Joachimów-Mogiły 2	3 (standard średni)	
23	Gospodarstwo Agroturystyczne Beata Grabowska		Budy Grabskie 13	17	
24	Gospodarstwo Agroturystyczne Smolarnia	Całoroczny. Tel.: 609856432 smolarnia@op.pl	Smolarnia 1 96-315 Wiskitki	15 miejsc (standard wysoki)	Splywy kajakowe, przejażdżki konne, paint ball, quady, loty motolotniowe.
25	Ośrodek jeździecki „Tarant”, Beata i Krzysztof Grabowscy	Całoroczny. Tel.: (046) 8351177, 501228921	Budy Grabskie 13a 96-100 Skierniewice	11 miejsc (standard turystyczny), 30 koni	Sezonowo
26	Gospodarstwo agroturystyczne, ośrodek jeździecki „Stajnia u kowala”, Roman Ciuk	Całoroczny Tel.: 502255043, 501 148 284 Fax: (046) 8385518 stajniaukowala@wp.pl , stajniaukowala@o2.pl , http://stajniaukowala.com	Nieborów 233 99 - 416 Nieborów	4 miejsca (standard wysoki), 9 koni	Pole namiotowe, jazda konna w siodle dla dorosłych i dla dzieci, nauka jazdy konnej, kursy jeździeckie, obozy jeździeckie, rajdy konne, zajeżdżanie koni pod siodło, pokazy bezstresowego ujeżdżania koni, jazda na oklep, pensjonat dla koni, przejażdżki bryczką, grill, imprezy dla grup zorganizowanych.
27	Ośrodek Głównego Urzędu Ceł	Częściowo sezonowy Tel. (46) 8310685	Kamion	100 miejsc w domkach kempingowych	Sąsiedztwo „dzikiego” kąpieliska w Kamionie
Letniska					
1	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Bartniki	80	
2	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Borowiny i Chylenieć	120	
3	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Budy Grabskie	320	
4	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Dzwonkowice	60	
5	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Franciszków	120	

Operat zagospodarowania turystycznego

6	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Grabina Radziwiłłowska	280	
7	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Hipolitów	40	
8	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Jesionka	120	
9	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Joachimów-Mogiły	1000	
10	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Józefów	60	
11	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Kamion	100	
12	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Korabiewice	40	
13	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Michałówek	20	
14	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Mrozy	80	
15	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Nowa Wieś	120	
16	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Patoki	40	
17	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Popielarnia	150	
18	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Ruda	40	
19	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Sokul	120	
20	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Wólka Jeruzalska i Jeruzal	80	
21	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Wycześniak	80	
22	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Zator	60	
23	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	Ziemiary i Joachimów-Mogiły	110	
24	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	pozostałe wsie	880	
	Prywatne domki letniskowe	Sezonowe	WSZYSTKIE WSIE	4120	

4.6 Informacja

System informacji turystycznej o Bolimowskim Parku Krajobrazowym opiera się głównie o niskonakładowe broszury i materiały informacyjne wydawane przez Park, urzędy powiatowe i gminne oraz stronę internetową.

Obraz ruchu turystycznego jako takiego, pokazuje pozycja „Bolimowski Park Krajobrazowy – monografia przyrodnicza” wydana przez Regionalne Centrum Edukacji Ekologicznej (2002). Nie jest to jednak informator dla turystów, a publikacja o turystyce w BPK w formie analiz stanu istniejącego (nieco zdezaktualizowany). Przedstawiono na mapie główne trasy przepływu turystów przez Park z podziałem na strefy dostępności z okolicznych miejscowości. Ponadto, podano (mocno) orientacyjną bazę noclegową i chłonność poszczególnych stref.

Najpełniejszym obecnie źródłem informacji o możliwościach turystycznego wykorzystania Parku jest „Powiat Skierniewicki – mapa turystyczna” (2004) wydana staraniem Starostwa Powiatowego w Skierniewicach. Znajdują się na niej aktualne informacje o istniejących i projektowanych szlakach pieszych i rowerowych na terenie powiatu skierniewickiego i w jego sąsiedztwie. Zadbano, aby na mapie znalazł się cały Park, choć tylko jego część znajduje się na terenie powiatu skierniewickiego, baza noclegowa i najistotniejsza infrastruktura. Znajdują się tu również krótkie informacje na temat najciekawszych miejsc powiatu i okolic, w tym również o walorach przyrodniczych BPK.

Wraz z mapą turystyczną powiatu skierniewickiego funkcjonuje od blisko 10 lat Mapa Turystyczna Bolimowskiego Parku Krajobrazowego (1996). Mapa ta, podobnie jak poprzednia, zawiera krótkie informacje na temat najciekawszych miejsc, w tym przypadku tylko samego Parku i najbliższych okolic. Jej najistotniejszą wadą jest dezaktualizacja, zwłaszcza w zakresie szlaków; te, które są na niej oznaczone albo już nie istnieją, albo zostały przekwalifikowane (zmieniono ich oznaczenie i np. sposób poruszania się). Jest to bardzo mylne i w efekcie prowadzi do dezinformacji.

„Informator o obiektach edukacyjnych Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Łodzi” zawiera syntetyczne informacje dotyczące poszczególnych ścieżek dydaktycznych. W Bolimowskim Parku Krajobrazowym jest ich aż 16 i wszystkie zostały w informatorze pokrótce przedstawione (ogólna tematyka, istniejące oznakowanie, długość trasy i czas przejścia). Dane te są jednak na tyle ogólne, że mogą stanowić jedynie punkt wyjściowy do dalszych poszukiwań.

Dużo dokładniejsze informacje prezentuje seria wydawnictw dotyczących ścieżek dydaktycznych w Parku. Są to monograficzne broszury opracowane w różnym stopniu szczegółowości dla wybranych ścieżek - od dosyć ogólnej „Ścieżka dydaktyczna Nieborów – Siwica – Arkadia” po stosunkowo szczegółową „Kręgowce lądowe Polany Siwica”. Wydawnictwa te nie wyczerpują jednak zagadnień, którym poświęcona jest dana ścieżka (materiały takie można uzyskać w Dyrekcji BPK). Ponadto, nie dla wszystkich ścieżek takie informatory opracowano. Najbardziej przydatny jest syntetyczny zestaw wydany w 1995 r.

pt. "Ścieżki przyrodnicze Bolimowskiego Parku Krajobrazowego", prezentujący 7 ścieżek dydaktycznych, którego nakład jest już jednak wyczerpany. Ogółem wydano staraniem Dyrekcji BPK 19 pozycji, w tym 2 monografie, 7 folderów, 9 broszur i 1 mapę. Liczba ta jest imponująca. Wykaz materiałów obejmuje opis ścieżek dydaktycznych, w tym:

- Ścieżki przyrodnicze Bolimowskiego Parku Krajobrazowego (1995),
- Kręgowce lądowe Polany Siwica (1999),
- Nieborów – Siwica – Arkadia (1999),
- Polany Puszczy Bolimowskiej (1999),
- Szlakami polan Puszczy Bolimowskiej (brak roku wydania),
- Rośliny polan Puszczy Bolimowskiej, przewodnik do ćwiczeń (1999),
- Rokita ostoja bobrów, ścieżka dydaktyczna (1999),
- Poznajemy owady wodne Bolimowskiego Parku Krajobrazowego (1999)
- Poznajemy owady lądowe Bolimowskiego Parku Krajobrazowego (1999).

Kompleksowe rozwiązania dla turystów przedstawia natomiast książka „Perły za progiem – przewodnik przyrodniczy po okolicach Warszawy” (2000). Nie opisuje ona jednak konkretnych szlaków, a jedynie daje ogólne informacje o walorach przyrodniczych i kulturowych Parku. Stosunkowo szczegółowo opisano komunikację, są też wymienione miejsca, gdzie można się posilić i przenocować. Niestety, wydawnictwo jest praktycznie niedostępne.

Trasy turystyczne (bez ścisłego związku ze szlakami znakowanymi) prezentuje przewodnik „Skierniewice i okolice” (Nastuszonek W., 1985); bogaty zestaw tras wycieczkowych prezentują dwa przewodniki z serii „Podwarszawskie szlaki piesze” zeszyty: „Żyrardów i Puszcza Wiskicka” oraz Bolimów i Puszcza Bolimowska” (Herz L., 1975). Pomimo bogatej oferty proponowanych wypraw przewodniki te, podobnie jak poprzedni, mają bardzo ograniczone zastosowanie ze względu na zdezaktualizowane dane dotyczące znakowania szlaków, czy przebiegu dróg. Jednak możliwe byłoby wykorzystanie ich do stworzenia przewodnika turystycznego dla Parku.

Krótkie informacje na temat najcenniejszych przyrodniczo obszarów BPK zawiera publikacja „Parki Krajobrazowe Polski Środkowej – przewodnik sesji terenowych”. Jest to jednak materiał z konferencji naukowej „Parki Krajobrazowe w Polsce – 25 lat funkcjonowania”. Informacje tu zawarte mogą służyć pogłębianiu świadomości ekologicznej i wiedzy na temat obszarów chronionych.

Jeżeli zaś chodzi o informację w terenie, to istnieje ona w bardzo ograniczonym zakresie. Jediną formą oznakowania są urzędowe tabliczki na drogach dojazdowych do Parku i takie same przy rezerwatach. Nie ma tablic o treści skierowanej do turystów. Nawet ścieżki dydaktyczne są w zdecydowanej większości nie oznakowane. Tylko dwie ścieżki mają oznakowania typu tablicowo-przystankowego, a pozostałe w ogóle nie są oznakowane

w terenie. Szlaki są oznakowane znacznie lepiej, co jest zasługą niedawnej modernizacji, choć i tu informacja miejscami wywołuje dezorientację. W Parku i jego bezpośrednim sąsiedztwie funkcjonuje trasa kajakowa na Rawce, jednak nie jest ona wytyczonym szlakiem PTTK i nie jest opisywana w żadnym z ogólnodostępnych przewodników. W miejscowościach sąsiadujących bezpośrednio z Parkiem brakuje informacji na temat tego obszaru. Brakuje drogowskazów w miastach położonych na granicach Parku (w Żyrardowie i Skierniewicach), które wskazywałyby jak do Parku dotrzeć np. ze stacji kolejowej.

Park prowadzi natomiast bardzo aktywną działalność edukacyjną. Należą do niej:

- zajęcia dydaktyczne prowadzone dla dzieci i młodzieży oraz studentów, w tym na ścieżkach dydaktycznych,
- praktyki dla uczniów i studentów,
- prelekcje i pogadanki, w tym również dla przedstawicieli samorządów lokalnych i ich instytucji, różnych grup zawodowych i organizacji pozarządowych,
- pokazy filmów i slajdów przyrodniczych,
- obserwacje ornitologiczne,
- zajęcia polegające na rozpoznawaniu roślin i zwierząt,
- wycieczki tematyczne po Parku i okolicach (piesze, rowerowe i autokarowe),
- warsztaty o tematyce przyrodniczej i kulturowej,
- konkursy,
- rajdy rowerowe (wiosenny „Konwalia” i jesienny „Pieczonego ziemniaka”).

Działalność ta została doceniona poprzez uzyskanie dyplomów za edukację ekologiczną – wyróżnienie „Złoty liść” w 1999 r. oraz nagrodę Prezesa Urzędu Kultury Fizycznej i Turystyki w konkursie „Przebiśnieg’96” za najciekawsze inicjatywy kreujące nowoczesną ofertę turystyczną.

Do udzielania informacji turystycznej uprawnione są następujące instytucje:

1. Dyrekcja Bolimowskiego Parku Krajobrazowego, 96-100 Skierniewice, ul. Konstytucji 3-go Maja 6, tel. (046) 833-37-77, Pracownia Terenowa w Budach Grabskich (gm. Skierniewice) – tel. (046) 835-11-00, www.bolimowskipark.pl
www.bolimowskipark.ovh.org
2. Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze: Oddział w Żyrardowie, ul. Piaskowa 1/32, 96-300 Żyrardów, skrytka poczt. 59, tel. (046) 855-45-26 (pn-pt, godz. 15-17), (046) 854-20-69 (pn-pt, godz. 12-14); Oddział w Łowiczu, ul. Stary Rynek 3, tel. (046) 837-32-69 (pn-pt, godz. 10-12); Oddział PTTK „Szaniec” w Skierniewicach, ul. Senatorska 12, 96-100 Skierniewice, tel. 0604211762.
3. Punkt Informacji Turystycznej w Bolimowie przy Bibliotece Publicznej w Gminnym Ośrodku Kultury, Sportu i Rekreacji, 99-417 Bolimów, ul. Łowicka 9, tel. (+46) 8330305, bolimow@iturysta.pl

4. Punkt Informacji Turystycznej w Skierniewicach, skierniewice@iturysta.pl
5. Punkt Informacji Turystycznej przy Gminnej Bibliotece Publicznej im. Marii Konopnickiej w Nieborowie, Aleja Legionów Polskich 26, 99-416 Nieborów, tel. (+46) 8385745, <http://www.nieborow.pl>, biblioteka@nieborow.pl
6. Oficjalna witryna internetowa miasta Skierniewice <http://www.skierniewice.um.gov.pl/>.
7. Oficjalna witryna internetowa miasta Żyrardów <http://www.zyrardow.pl/>
8. Oficjalna strona internetowa miasta Łowicz <http://www.um.lowicz.pl>

4.7 Komunikacja

Bolimowski Park Krajobrazowy położony jest, jak wspomniano, pomiędzy Łowiczem, Skierniewicami i Żyrardowem. Znaczne natężenie ruchu pomiędzy tymi miejscowościami sprzyja napływowi turystów na teren Parku.

Dogodny dojazd do Parku zapewnia droga krajowa nr 70 (Łowicz – Huta Zawadzka), która dwukrotnie przecina Park w północno-zachodniej i w południowej części. W południowo-wschodniej części Parku przebiega droga wojewódzka nr 719 (łącząca Skierniewice z Grodziskiem Mazowieckim), a po zachodniej stronie rzeki Rawki w kierunku północ - południe droga tej samej rangi o nr 705 (Skierniewice - Sochaczew). Nie bez znaczenia pozostaje fakt, że na południowy-wschód od granic BPK przebiega droga krajowa nr 8 (Warszawa – Katowice), która zapewnia komfortowy dojazd turystom z obszaru aglomeracji warszawskiej. Ponadto, Park jest pocięty gęstą siecią dróg lokalnych i leśnych udostępnionych do ruchu publicznego, które zapewniają dogodną komunikację pomiędzy najciekawszymi obszarami. W przyszłości ma być realizowana autostrada A2 wzdłuż północnej granicy BPK, która również może przyczynić się do zwiększenia ruchu turystycznego na obszarze BPK.

Istotną rolę spełnia komunikacja szynowa zapewniająca łatwy dostęp turystów zarówno z okolicznych, jak i odleglejszych miejscowości. Kluczowe znaczenie ma linia Warszawa – Łódź z przystankami w Suchej Żyrardowskiej, Jesionce, Radziwiłowie Mazowieckim i Rawce oraz w sąsiadujących z Parkiem Skierniewicach. Pociągi osobowe na tej trasie kursują przez cały tydzień co godzinę, aż do późnych godzin wieczornych. Szczegółowy rozkład jazdy dostępny w informacji PKP: Skierniewice tel.: (046) 8340394, (046) 8340335 (kasa biletowa), Łowicz tel. (046) 8376111 oraz na stronie internetowej www.pkp.pl.

Dodatkowo, do Puszczy Mariańskiej, Kamiona, Popielarni, Miedniewic, Bolimowa, Grabia, Ziemiar, Nieborowa, Bełchowa, Wycześniaka, Jeruzala i in. kursuje komunikacja autobusowa PKS, zapewniająca turystom niezmotoryzowanym dostęp do obszarów położonych głębiej w Parku. Na bardziej uczęszczanych trasach autobusy kursują regularnie, na pozostałych głównie rano i w godzinach popołudniowych, czyli wystarczająco dla potrzeb turystyki.

Informacja PKS: Skierniewice tel. (046) 8332252, Żyrardów tel. (046) 8554969, Łowicz tel. (046) 8374224 oraz na stronie internetowej www.pks.pl.

Kolejnym udogodnieniem, głównie dla mieszkańców Skierniewic, są dwie linie autobusowe nr 5 i nr 3 obsługujące ruch do Bełchowa i Rawki. Autobusy te kursują w miarę regularnie, aż do godzin popołudniowych.

Informacja MZK: Skierniewice tel.: (046) 8331551, (046) 8333097.

5 WYKORZYSTANIE TURYSTYCZNE

Masowy ruch turystyczny na terenie Parku związany jest z:

- użytkowaniem działek rekreacyjnych – turystyka weekendowa;
- turystyką krajoznawczą związaną z odwiedzaniem obiektów kulturowych Nieborów, Arkadia – turystyka weekendowa;
- turystyką krajoznawczą związaną z wykorzystaniem istniejących szlaków turystycznych oraz rowerowych i trasy kajakowej – turystyka sezonowa.

Dominujący sposób wykorzystania rekreacyjnego BPK to turystyka pobytowa związana z wykorzystaniem działek letniskowych. Obecnie znajduje się na terenie Parku i jego otuliny ponad 4000 miejsc noclegowych, a zgodnie z dokumentami strategicznymi gmin projektowane są w jego obrębie oraz w rejonie tzw. otuliny wewnętrznej kolejne, co przyczyni się do zwiększenia liczby osób penetrujących Park.

Do silnie penetrowanych, uznawanych za cenne turystycznie obszarów leśnych Puszczy Bolimowskiej należą: rezerwat „Kopanicha”, rezerwat „Ruda-Chlebacz”, Lasy Nieborowskie, kompleks Puszczy Mariańskiej z rezerwatem oraz zespół przyrodniczo-krajobrazowy Nieborów.

W Bolimowskim Parku Krajobrazowym nie przeprowadzono dotychczas monitoringu ruchu turystycznego. Wykorzystanie turystyczne Parku jest oceniane szacunkowo na podstawie dostępnej infrastruktury i baz noclegowych, a także działalności turystów, widocznej wzdłuż szlaków i nielicznych miejsc postojowych.

W ramach bieżących obserwacji dwukrotnie przeprowadzono monitoring ruchu turystycznego. W lipcu notowano liczbę osób przebywających wzdłuż Rawki na odcinku Suliszew – Zbiornik Ziemiary (tabela 5), natomiast we wrześniu wykonano spis zaparkowanych samochodów przy większości parkingów w Parku, a także parkujących wzdłuż większych dróg. Należy podkreślić, że sezon 2006 zalicza się do ekstremalnych zarówno w przypadku obserwacji „dzikich” kąpielisk – wyjątkowo upalne lato, jak i grzybiarzy - wyjątkowo obfity rok w występowanie grzybów. Warunki te, jak również właściwe różnym formom rekreacji sprzyjające okoliczności wpłynęły na fakt, że latem praktycznie nie obserwowano turystów na szlakach, były to pojedyncze osoby uprawiające turystykę krajoznawczą, natomiast jesienią nie obserwowano osób wykorzystujących rekreacyjnie rzekę Rawkę.

Tab. 5. Liczba osób wypoczywających nad Rawką w letni ciepły dzień w godzinach 12.00 - 14.00 (lipiec 2006 r.)

Miejscowość	Liczba osób	Liczba samochodów
Zbiornik Joachimów - Ziemiary	160	67
Uroczysko Buczyna	38	5
Samice Młyn	11	3
„Dziki” kąpielisko „Oberwanka”	87	10
Kemping „u Leśników”	-	9
„Dziki” kąpielisko w Kamionie	72	17
„Dziki” kąpielisko przy torach w Rawce	83	28
„Dziki” kąpielisko przy młynie w Rudzie	34	-
Razem	485	139

Zestawienie osób wypoczywających nad Rawką w lipcu 2006 r. wskazuje, że dane podawane w poprzednim Planie ochrony z 1998 r. mogą być nadal aktualne. Zwracano w nim uwagę, że wzdłuż Rawki od Rudy do Bolimowa w letni pogodny dzień przebywa 2 – 3 tys. turystów. W roku 2006 (dane zbierano w trakcie 1 godziny, w wybranych miejscach dwukrotnie, np. przy Oberwance) dane zebrane w ciągu dwóch dni były niemal identyczne, tak więc szacunek liczby turystów jest zbliżony do tego sprzed 10 lat. Jak wspomniano jednak, obserwacje terenowe wskazują, że jednocześnie w kompleksach leśnych niemal nie spotyka się turystów pieszych.

Fot. 13. Zbiornik Joachimów-Ziemiary

Fot. 14. „Dziki” kąpielisko „Oberwanka”

W lipcu 2006 r. przeprowadzono na terenie BPK wstępne badanie ankietowe dotyczące analizy ruchu turystycznego. W wyniku przeprowadzonego rozpoznania wynika, iż większość rekreantów to ludzie mieszkający w obrębie Parku lub w jego bliskim sąsiedztwie (Skierniewice, Żyrardów). Znaczną grupę stanowiły osoby preferujące bierny wypoczynek: plażowanie, biwakowanie, krótkie spacerunki. Są to przede wszystkim osoby w wieku emerytalnym, a także opiekunowie z dziećmi. Nieznaczną grupę stanowiły osoby uprawiające aktywną turystykę rowerową lub pieszą.

Najwięcej uwag zgłoszonych przez ankietowanych dotyczyło braku odpowiedniego wyposażenia miejsc wypoczynku: kosze na śmieci, toalety, stoły biwakowe, a także braku odpowiedniego oznakowania szlaków pieszych i rowerowych, które w obecnej postaci mogą wprowadzać wypoczywających w błąd. Wszyscy ankietowani wybrali Park ze względu na bliskość od miejsc zamieszkania, „ciszę i spokój”, „sielską atmosferę”.

Obserwacje jesienne wskazują na wykorzystanie lasów BPK związane ze zbieraniem runa leśnego, głównie grzybów. Liczba samochodów parkujących na oznaczonych parkingach, a także wzdłuż dróg wskazuje, że penetracja ta jest zbyt intensywna. W tabeli 6 przedstawiono zestawienie liczebności samochodów obserwowanych na wybranych parkingach oraz odcinkach dróg. Oczywiście nie jest to obraz kompletny, daje jednak wyobrażenie o skali penetracji.

Tab. 6. Liczba samochodów parkujących na wybranych stanowiskach w BPK w godzinach 10.00-12.00 w dniu 9.09.2006 r.

Miejscowość	Liczba samochodów
Las Jeruzalski – Pękoszew	2
Wycześniak – na poboczach	8
Wycześniak Zajazd leśny	5
Ruda przy Drodze Łowickiej	1
Droga na Bartniki od leśniczówki Ruda na poboczach	19
Prochowy Młynek	16
Ruda - leśniczówka	1
Ruda - Chlebacz k/ stacji benzynowej	1
Parking k/ Tartaku, Grabina	3
Parking przy drodze 705, Grabina	6
Parking leśny przy drodze 705	5
Przy drodze na Budy Grabskie od drogi 705 na poboczu	4
Chojniak leśniczówka	5
Tartak Bolimowski	8
Joachimów Mogiły, cmentarz żołnierzy niemieckich	5
Senatorówka - leśniczówka	0
Franciszków -leśniczówka	3
Suma	96

Obserwacje terenowe dotyczące ruchu kajakowego na Rawce nie wskazują na jej przeciążenie pod tym względem. Brak jest przejawów degradacji, w tym śladów usuwania drzew, zniszczeń na brzegach itp. Informacja ustna uzyskana w Dyrekcji Bolimowskiego Parku Krajobrazowego wskazuje jednak na okresowo nadmierny ruch kajakowy (weekendy).

Obecnie nie są obserwowane silne powiązania BPK z obszarami intensywnej turystyki krajoznawczej związanej z walorami kulturowymi i odwiedzaniem Nieborowa. W kiosku przy wejściu na teren parku w Nieborowie istnieje, co prawda, informacja zachęcająca do odwiedzenia BPK, niedostępne są jednak broszury informujące o BPK, mapy itp.

6 OCENA WDROŻENIA PLANU OCHRONY BPK Z 1998 R.

W Planie ochrony BPK z 1998 roku jako projektowane obiekty rekreacyjne i turystyczne wymienione zostały:

- 10 schronisk (łącznie na około 300 osób),
- 5 zielonych szkół (łącznie na 180 osób),
- 4 domy wycieczkowe (łącznie na 220 osób),
- 2 zajazdy (łącznie na około 70 osób),
- stacja wodna w Bolimowie,
- 5 domów pracy twórczej (łącznie na około 150 osób),
- 3 ośrodki balneologii i odnowy biologicznej (łącznie na 300 osób),
- 2 campingi (łącznie na 80 osób),
- 3 kolonie letnie (łącznie na 180 osób),
- 4 miejsca obsługi podróżnych i informacji turystycznej,
- 3 ośrodki sportu i rekreacji (łącznie 420 miejsc),
- 2 parkingi (łącznie około 70 miejsc).

Łącznie we wszystkich projektowanych obiektach planowano prawie 1,5 tysiąca miejsc. W rzeczywistości nie zrealizowano zgodnie z poprzednim Planem ani jednego obiektu. Dwa obiekty zostały zrealizowane częściowo – zajazd w Kamionie oraz *zielona szkoła* we Franciszkowie. Obecnie w Kamionie istnieje już restauracja, ale nie ma planowanej bazy noclegowej. W obiekcie trwa remont. Natomiast szkoła we Franciszkowie, gdzie miał znajdować się ośrodek dla 30 osób, przyjmuje w wakacje harcerzy z własnymi namiotami.

Cześć obiektów, na bazie których miały powstawać ośrodki znajduje się obecnie w rękach prywatnych. Należą do nich:

- Zespół dworsko – parkowy w Sokulu, gdzie miał powstać parking i dom pracy twórczej,
- Szkoła podstawowa w Nowym Dworze, gdzie miały powstać kolonie letnie,
- Szkoła w Starej Rawie, gdzie miało powstać schronisko,
- Dworek w Woli Pękoszewskiej, gdzie miał powstać dom pracy twórczej. Obecnie dworek jest w rękach spadkobierców, którzy planują stworzenie tam muzeum.

Nie został wdrożony także plan wykorzystania do celów edukacyjnych zielonej szkoły w Rudzie. Obiekt bowiem został sprzedany i obecnie nie spełnia swojej dawnej funkcji.

7 PROBLEMY ROZWOJU TURYSTYKI

Problemy wykorzystania turystycznego BPK wynikają z kilku czynników:

- uwarunkowania lokalizacyjne, tzn. położenie Parku pomiędzy dwoma dużymi ośrodkami miejskimi, na terenie dwóch województw, wielu gmin i nadleśnictw;
- uwarunkowania przyrodnicze (1) – występowanie rozległego kompleksu leśnego na obszarach o niskiej lesistości;
- uwarunkowania przyrodnicze (2) – występowanie rzeki i zbiorników wodnych dogodnych do wykorzystania rekreacyjnego (kąpiele, kajaki);
- bardzo dobre połączenia komunikacyjne różnych części Parku z drogami rangi krajowej;
- niski stopień wyposażenia w urządzenia rekreacyjne, w tym przede wszystkim brak tzw. „bram do lasu” skupiających masową turystykę na obrzeżu BPK;
- dominująca funkcja rekreacji pobytowej związanej z domkami letniskowymi nad turystyką krajoznawczą i kwalifikowaną.

Do głównych problemów wynikających z wykorzystania turystycznego BPK należy brak koordynacji działań pomiędzy różnymi podmiotami kształtującymi kierunki jej rozwoju na terenie Parku. Do podstawowych podmiotów należy Dyrekcja BPK i nadleśnictwa, które również kształtują własną politykę w zakresie turystyki i edukacji ekologicznej. Brakuje wyraźnie podejścia systemowego, które kształtowałoby jednocześnie różne elementy składające się na system obsługi ruchu turystycznego:

- wspólna strategia turystyczno-edukacyjna z podziałem zadań z nią związanych na różne zaangażowane podmioty,
- ogólnie dostępna informacja, tak aby obiekty i obszary o najwyższych walorach przyrodniczych i kulturowych wskazywały na wzajemne powiązanie (dobrym krokiem w tym kierunku są przygotowane przez BPK ścieżki dydaktyczne, zwłaszcza Polana Siwica – Nieborów – Arkadia),
- system wyposażenia w urządzenia wypoczynkowe powiązane z układem szlaków PTTK i ścieżek dydaktycznych,
- włączenie do aktywnego działania podmiotów dotychczas nie zaangażowanych lub w zbyt małym stopniu; chodzi tu o gminy deklarujące w swych dokumentach zainteresowanie rozwojem turystyki, na terenach których znajduje się BPK oraz miasto Skierniewice i Żyrardów, dla których BPK jest naturalnym zapleczem rekreacyjnym.

Kompleksy leśne wchodzące w skład BPK cechuje nadmierna penetracja w dwóch aspektach. W obszarach położonych w sąsiedztwie ośrodków miejskich występują liczne przedepty degradujące środowisko, natomiast wewnątrz Parku cechuje zwiększone nasilenie odwiedzających związane ze zbieraniem płodów runa leśnego. Stan prawny parków krajobrazowych nie dopuszcza ograniczeń w zakresie przemieszczania się pieszych, stąd jedynie wspomniana wyżej wspólna strategia działań może przynieść pozytywne rezultaty w

zmianie tego stanu rzeczy. Dotyczy to stworzenia wspomnianych bram do lasu, a także oznaczenia parkingów, ewentualnie wprowadzenia nowych w tych miejscach, gdzie postój pojazdów na poboczach stwarza zagrożenie dla poruszających się po drogach publicznych.

W dolinie Rawki zaznacza się wyraźnie sezonowe, nadmierne wykorzystanie rekreacyjne. Dotyczy to występowania licznych „dzikich” kąpielisk, które zlokalizowane są w granicach rezerwatu, tj. w pasie 10 m od rzeki oraz niektórych zbiorników wodnych (Balaton, Ziemiary). Również tutaj akceptacja takiego sezonowego wykorzystania tych obszarów wymaga systemowego rozwiązania, tak aby ograniczyć sytuacje konfliktowe, w tym przede wszystkim nadmierną degradację brzegów cieków i zbiorników.

Fot. 15. Brak infrastruktury turystycznej przy „dzikim” kąpielisku „Oberwanka”

Bardzo dobre połączenia komunikacyjne BPK skutkują jego bardzo dobrą dostępnością i w rezultacie wspomnianą nadmierną penetracją. Do komunikacji dostępne są wszystkie drogi publiczne, jednak niejasne jest tak w terenie, jak i na dostępnych mapach, które drogi nie są dopuszczone do ruchu samochodowego. Jasno określona informacja w tym zakresie wraz ze wspomnianym już układem parkingów i miejsc postojowych mogłaby przynieść poprawę w tym względzie.

Kolejnym z dominujących problemów wynikających z ruchu turystycznego to nieuporządkowana sytuacja w kwestii rozmieszczenia urządzeń turystycznych. Problem ten związany jest z niektórymi przedstawionymi wyżej aspektami, głównie nadmierną i niekontrolowaną penetracją. Świadomie kształtowany układ komponentów obsługi ruchu turystycznego wpłynąłby korzystnie na ograniczenie tego problemu i na kanalizowanie ruchu na terenie BPK. Przykładem negatywnego efektu stanu obecnego jest układ ścieżek dydaktycznych, które w kilku przypadkach nakładają się tworząc sieć, a jednocześnie nie są związane z infrastrukturą turystyczną, tzn. parkingami i miejscami wypoczynkowymi. Założenie w wielu przypadkach dostępności poprzez PKS jest w dzisiejszych czasach iluzoryczne, gdyż model turystyki uległ zmianie i obecnie turyści najczęściej korzystają z samochodów osobowych.

Ostatni z problemów to konflikt w rozwoju funkcji turystycznej na obszarze BPK wynikający z dominacji na terenie BPK turystyki pobytowej związanej z wykorzystywaniem domków letniskowych. W kwestii tej zaznacza się tendencja wzrostowa. Jednak widoczna jest również wzrastająca rola turystyki kwalifikowanej, co było oczekiwaną tendencją w Planie ochrony z 1998 roku.

Podsumowując, wydaje się, że obecnie, podobnie jak w 1998 roku, za jeden z podstawowych problemów należy uznać niedoinwestowanie Parku w zakresie infrastruktury turystycznej.